Тувинская республиканская БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1990 чыл июнь 6 среда № 129 (14329)

1925 чылдан үнелеп чедиптиргеш Өртүн 3 сом.

МЕДЭЭЛЕР

ЧҮСТЕН 92 АНАЙ

Тес-Хемде «Таңды сыны» совхозтуң № 1 өшкү бригадазының малчыныңының бо чылгы көргүзүү ыныг. Ол дээрге республика Назыңына-га киржир эрге дээш социалистиг чарышты организастаанымның бир ачызы болган. Сайын-оол Аралдың, Ушза Мажаа, Виктор Чооду, Владимир Багай-оол оларның өг-бүлелери 100 өшкүге онаштыр 100—121 аңайларны камгалап алган. Өске-даа малчыныр мал төлү алыр талазы-биле планнарын ажыр күүсеткилээн. Ол ышкаш дүк кыргыр даалгаларын-даа боттандырып шыдаан.

Бригадага кыштаглаашкын эки эрткенинден хорамча чок болган. Бригадир Севээн Спилин коллективиниң улузуң ажыл-ишке эвилелдээн.

Амгы үеде өшкү кадарчылары чайлаглаашкынга белеткенип турар.

Дайынчы ЧООДУ.

Самагалдай суур.

СУГ ЧОК, АМ КАНЧААР БИС

Бай-Тайга районуң «Мурнакчы» совхозта Базырактың инженер-системалыг бугазының ачызы-биле чыллың-на 400 гектарга тараа болгаш ногаа аймаан база 350 гектарга мал чемин культураларны тарып өстүрүп ап турар бис. Бо хүннерде ында ажыл база хайныышкынныг. Дөрт звенода 40 кижи ажылдап турар. Техника, тускай идик-леп-биле суттатчы, механизатор бүрүзү хандыртынган.

Ынчалза-даа бергедеп-ле турар үүлүвүс — черин суггарып чадап тур бис. Тайгада соок, кзак-халым болганы-биле суг эвээш, суттатчылар барык ажыл чок олурупкан. Бүдүн системада үүле чаңгыс ажык суг агып келгеннигге, 12-ле гектар черин суттарган. Тодаргайлаарга, картофель шөлүн малдың-калдык-ла доостур. Тарааның чамдыкы суттат чок черде чаштылар. Ам канчаар, суг чедиштес-даа болза, мал чемин болуур ыйнаан.

Бисте байдал мындыг турда, кожаызыта хем кежир «Хемчик» совхозта тарылга шөлдерин хөөрге, суг четчир. Бистиң ийи районда суггарылга системазын чаңгыс эргелел харылаар. Ындыг болганда сугну шын хуваага, бир-тээ ындыг болганда, график тургузар болза эки. Херектиң ужуру үүл дээрге, ол ажыл-агыйның ажылгап турар системазы эгезинде болгаш, Барлыктың суун колдуунда шуптузун чайып арпаар, а биске артпас. Ам үе орайтаан. Суг чок, канчаар улус боор бис?

Бардык хемниң суун денге үлештирер, хуваар талазы-биле айтырыгны ук эргелелдиг, районуң база республиканың-да чогуур организацияларының мурнунга тургускаш, чадаштыңыс ийин. Канчаарыл?

Арбай-оол КАНЧЫЫР.

ЭРТКЕН ЧЫЛДЫҢ ЧАСТЫРЫЫН КАТАПТАВААН

«Хадын» совхозтуң механизаторлары 1989 чылда часкы тарылгаже орайтал кирген. Оң түннелиннде дүжүт чавыс болган. А бо чылын май 1-де ийнити культураларны хар шыты-биле тарып киргеш, май 15-те дооскан. Ам оларның сыптаны эки үнүп турар. Майның 25-26-да чаъс баа чагган, үнүштүн өзүмүнге дыка эки болду.

Механизаторлар арепла-биле ажылдап турар. Ам чайгы черни ажадып киripкен.

Степан ДАНГЛА.

Бии-Хем район.

Инектер дойлап эгелээн

Бай-Тайгада «Кызыл-Даг» совхозтуң механизаторлары эрткен чылын 96 гектарга тарымал сигенни чажып кааш, оон ийги дүжүттү ажаап албайн барган. Оон чыллаганы болза, суурнуң чурттакчы чонунуң хуу инектери өзүп келген сигенни дойлап кааптаан. Бо хүннерде баа-ла эрткен чылдың хоочураан «саарыы» эгелээн. Чонуун хуу инектери баа катап сигенни дойлай берди. Тараа кадарлыы оларны кажаалап каарга-даа, администрация, совхоз директорунуң кандыг-даа хемчег албайн турар.

Моон соңгаар бо айтырыгны чеде канчаар шиитпирлеп эки ирги?

Григорий САРЫГЛАР.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң сессиязында

Палаталарның каттышкан хуралын ажыдып тура, Дээди Советтиң Даргазы А. И. Лукьянов сессияның моон соңгаргы ажылын кандыг янзылыг эрттирер кылдыр планнап турарын депутаттарга таныштырган. Артыкан хүннерде үре-түннелдиг болгаш күженишкининг ажылдаар ужуруг бис деп, ол чугаалаан. М. С. Горбачев даштыкыдан эвээ чедип келгеш, Варшава Керээзинин киржикчилерге күрүнелериниң Политиктиг консультативтиг комитетинин хуралының ажылынга киripкен соонда, Дээди Советтиң сессиязының делегей амыдыралынга болгаш чурттаа байдалга хамаарыштыр чүве чугаалаар деп, ол дыынаткан.

Оон соонда эртken чылын «Уфа — Челябинск» демиржолунга болган аварияның бир чыл болганы таварыштыр аңаа өлген кижилерниң тураскаалын депутат А. А. Лихановтуң саналы-биле депутаттар бут кырынга сактып өөрүлаанар.

Депутаттар ССРЭ-де бүдүрүлелер дугайында хоолдуг төлевилелин чугаалажып көөрүн уламчылаан. Депутат Л. В. Шарин сөс алгаш, Дээди Советтиң Даргазының үреттүнелдиг ажылдаарынче кыйырыын деткээн болгаш үеин камнай алыры-биле төлевилелдиң тус-тус үүлдерин дүрген, ындыг болзажок хынамчалыг сайгарып турган, хүлээп ап эгелээрин саналдаан. Бо төлевилелди бирги помчулгада тодаргай сайгарын көргеш, барык үүл бүрүүнге хамаарыштыр боттарывыстың саналдарывысты киргеп болгай бис. Комитеттер болгаш комиссиялар ол саналдарны барымдаалап тура, төлевилелда база катап ажылдап кылгаш, чөпшээрежилге комиссиязынга база киргеп болгай — деп, ол чугаалаан. Ынчангаш сөс алган кижилерниң-не саналдар турар эдилгелерин сайгарбайн, комитеттериниң болгаш комиссиялардың киргеп эдилгелерин сайгарып чугаалажыр деп шиитпирин депутаттар хүлээп алган. Ынчангаш төлевилелдиң үүлдерин тус-тустап хүлээп алыры шуулаан. Ындыг болзажок онза чугула эдилгелерин депутаттар ынап-ла сайгарып чугаалашкаш, төлевилелге киripп турган. Чижээ, монополист-бүдүрүлелерге күрүне чагыының кезиктамдыызын ынап-ла онаагаан турар ужуруг деп үүлүү төлевилелде киргеп.

Амгы үеге чедир бүдүрүлелер аразында турып келген экономиктиг болгаш өске-даа харылзааларны доп-дораан үрээрин болдурбазы-биле төлевилелде киргеп үүлдерин ийн чыл хире үеде шенеп ажылгап турган, хоолдуг 1993 чылдың январь бирдеи күштүг кылдыр ажылгап эгелээрин депутат А. К. Мидосердный саналдаан. Ол саналга эвээш хөй депутаттар удурланган. Ындыг болзажок чаа хоолдуңуң негелделерин чоорту шиңгээдип киripер деп санал хүлээп алдынган.

Кежээки хурал доостур чоокшулап турда, «ССРЭ-де бүдүрүлелер дугайында Хоолдуг бүрүү-биле хүлээп алдынган. Оны ажылдап эгелээрнини дугайында доктаал база хүлээп алдынган. Хоолдуну инитизи-биле, оон чамдык үүлдерни соорту ажылдап эгелээрин барымдаалап тура, 1991 чылдың январь 1-ден эгелеп ажылгап эгелээр деп ук доктаалда айтыкан. Бүдүрүлге удуртукчузун болгаш оон өске-даа алban-дужаалдыг кижилерни соңгуурунуң болгаш халаарының дугайында айтырыг хүлээп алдынган хоолдуга киргенин барымдаалап көргеш, ол дугайында хоолдуг төлевилелиң хүн айтырыынын үштүр деп санал хүлээп алдынган.

Сессия ажылын уламчылап турар. (СЭТА).

РСФСР-ниң улус депутаттарының бирги Съездизи

Съездиниң июнь 4-те болган эртемги хуралынга республиканың Дээди Советиниң Даргазының бирги оралакчызын болгаш оралакчызын соңгуур дугайында айтырыгны чугаалажып көөрү уламчылаан. Хуралды Б. Н. Ельцин ажыдып тура, чөпшээрежилге комиссиязының саналдап киripп келген 21 кижизиниң кандидатураларының чаңгызы-даа ийи удаа бадылаашкынга чогуур санны албаан деп дыңааткан. Ынчангаш ол РСФСР-ниң Конституциязында көрдүнген эргезин ажылдап алгаш, чөпшээрежилге комиссиязының санаалында киripген кижилерден бир-бир кандидатураларны ук алban-дужаалдарга саналдап киripген.

Республиканың Дээди Совединиң Даргазының бирги оралакчызы алban-дужаалга Москваның Г. Плеханов аттыг улус ажыл-агый институдунда кафедра эргелекчиин Р. И. Хасбулатовту ол саналдаан. Депшиттирип турар кандидатура болдуңуң ажыл-чорудулгазының программазын депутаттарга таныштырган болгаш оларның айтырыгларынга харыларны берген.

Бир кезек депутаттар бо кандидатурага альтернатива кылдыр баштайгы ийи бадылаашкынга эң хөй санны алган Р. Г. Абдулатиповтуң кандидатуразын саналдап киripп кээрге, Б. Н. Ельцин Дээди Совет Даргазынга Конституциянның тыныскан эргезин ажылгап алгаш, ону хүлээп албаан.

Дараазында Дээди Совет Даргазының оралакчызынга кандидатураларны чугаалашкан. Б. Н. Ельцин база-ла Конституцияда тывыскан эргезин ажылгап алгаш, ол алban-дужаалга Москванын М. В. Ломоносов аттыг күрүне университединде лаборатория эргелекчизи С. М. Шахрайның кандидатуразын саналдап киripген. Депутаттар бо ийи кандидатураны чугаалажып көргеш, оларны чажыт бадылаашкынның бюллетеньнериге киripер деп шиитпирин хүлээп алган.

Саналга комиссиязы бадылаашкын чорударынга белеткенип база бадылаашкынның түңнелдерин үндүрүп турган үеларде депутаттар өске айтырыгларны чугаалашкан.

Бадылаашкынның түңнелдерин кежээки хуралга чарлаан. Ол ийи кандидатураның каймызы-даа эртпээн. Бүттүнчестеп турып бергеи бо айтырыгны кандыг янзылыг шиитпирлээринге хамаарыштыр улуг маргылдаа болган. Чамдык депутаттар бо Съездиге бүдүрээр бе азы бүзүревес бе дээрзинин дугайында соңгукчуларга референдум чарлаар деп-даа саналдап турган.

Кежээки хурал доостур чоокшулап турда база катан кандидатураларны шилип эгелээн. Депутаттар чажыт бадылаашкынга Р. Г. Абдулатиповтуң биле Р. И. Хасбулатовтуң, С. М. Шахрай биле Ю. Ф. Яровтуң кандидатураларын киripер деп саналдаан. А хуралдың даргазы Р. И. Хасбулатов биле С. М. Шахрайны кандидатураларын киripген.

Съезд ажылын уламчылап турар. (СЭТА).

Часкы тарылга: темп болгаш шынар дээш

ЧҮҮ ШАПТЫКТАП ТУРАРЫЛ?

Бо чазын чаъс-чаанныг чок, хат-коргуруунуг, арык-бугаларда суг база эвээш, ынчангаш часкы тарылга кайы хире апарганыл деп айтырыгны чамдык номчукчулар сонуургап турар чадавас. Тыва АССР-ниң ажыл-агыйлары бо чылын 264490 гектар культураларны чазын тарыыр планныг, июнь 1-де Агроүлетпүр эвилелиниң медээзин ёзугаар алырга, 172983 гектарны тарып алган-дыр бис. Ол дээрге планның 65 хуузу-дур. А эрткен чылдың бо үеазинде кандыг турганыл? Ынчан план бо чылдаазынган 5341 гектар хөй болган. Планны 62 хуу кылдыр күүсеткен турган-дыр бис. Тараалар районнарывыс —Таңды, Каа-Хем, Бии-Хем шиити культураларны 78-тен 86 хуузун, а тараазны таңдыжылар 91, тес-хемчилер биле бии-хемчилер шуут 100 хуу чедирген. Ол ышкаш Эрзиниң ажыл-агыйлары тараа культураларын база бүрүн чажып доозупкан.

Бо хүннерде республика тараа культураларының 84 хуузун чашкан. Эрткен чылда турганындан дээре, мал чемин культураларны тарыырының темпизи оожум. Картофель олуртур планын Эрзин биле Тес-Хем доозарычын кырында келген. Ногаанны үүле улуг-хемчилер, бии-хемчилер база каа-хемчилер тарып олуртуп турар.

Ийити тарылганың темпизинге агаар-бойдус дыка шаптыктаан, чамдык ажыл-агыйлар тараазны, картофельди үүле суттаттыг черге тарыыр дээш маанап турар.

Кол үүл—суттат. Хамык культуралардан үүгээр дүжүт алырының аргазы-ла ол. Тыва АССР-ниң Агроүлетпүр эвилелиниң сөөлгү медээзинден алырга, хар болгаш дош суу—сарыг-суг-биле 2205 гектарны суттарган. Агроүлетпүр эвилелиниң медээзинден көөрге, ол арганы Өвүр, Таңды, Бии-Хем, Эрзин районнарның ажыл-агыйлары ажылгаваан. Бисте инитизи-биле 40 муң ажыг гектар суттаттыг шөлдер бар. Оон чазын 13199 гектарны суттаргаан. А үнүш өзүп эгелээн соонда, 12087 гектар черни суттарын алган бис. Бо дээрге эвээш-тир.

Ам кол үүл—суттатта дээрзин ажыл-агыйларының удуртукчулары, чер ажылының тускай эртемниглери база суттатчылар боттары-даа билип турар. Мында эки үүлдер бар. Бо хүннерде республиканың хову-шөлдеринде чаштырын суттаргар 74 машина, 820 кижи ажылдап турар. Оларны шын ажыглаар, ажылын чөп организастаар болза, улут күш. Медээ ёзугаар алырга, Чөөн-Хемчикте 19, Кызыл районда 18, Улут-Хемде 18 агрегат, а хол-биле Сүт-Хөлде 180, Барыын-Хемчикте 130 кижи чер суттарын турар, өске районнарга бодаарга, суттаттыг хөй шөлдүг болгаш аргалыг Улуг-Хемде 99 кижи чер суттарын турар.

Шын харын, суг эвээш, кайда-даа мындыг. Ону шын хуваар херек. Барыын-Хемчикте Бардык системазында ийи ажыл-агый — «Хемчик» биле «Барлык» совхоз бар, ында суг эвээш болганы-биле олар аразында дугурушкаш, сугну ажыглаарын графиктеп алган. Оон өске арга чок. А Улут-Хемде «Ак-Туруг» биле «Найыралы» совхозтарының ажылчыннары ынчалдыр чугаалажып шыдаваан, бирээзинин бугазында суг эриин ажыр агып чыдар, өскезинде—сырганды. Ынаныштыг арга—суттатты үүне база халас ыны болбас. Шак мындыг берге өйде ону черле ажылаар. Чер ажылдыгларның амгы бо үеде эң кол аргазы ол.

Социал айтырыглар

ЧАА ТУДУГЛАР НЕМЕЖИР

«Кызыл-Даг» совхоз тургустунгандан бээр ам ийи чыл алды ай болган. Өшкү өстүрер угланмышкынныг бо ажыл-агыйның материалдыг базазын быжыглаар, социал хөгжүлдезин дүргедедир талазы-биле кандыг-кандыг практиктиг демчеглерни ап турарын бистиң корреспондентивис ук совхозтуң директору К. С. Чүлдүмден сонуургаан. Ол интервьюну моон адаанда парладывыс:

— Совхоз тургустунган соонда суурнуң чаартылгазынга кандыг өскерлиишкиннер болганыл, Кан-оол Салчакович?

— Сөөлгү ийи чыл дургузында суурга бирээзинге-ле ийи аал чурттаар 5 бажыңны, ортумак школаның немелде тудуун, 10 автомашина кирер гаражты ажыглалга киripген. Эрткен чылын эгелээн чазаныр мастерскаяны, ыяш дилдирер цехти удавас доозуп, электри шугумунга кожар. Кыска хуусаада хөй ажылдар кылдынганын суурга келген кижи эскерип каар.

— Бо чылгы планнарга хамаарыштыр чүү чугаалап болур ирги силер?

— Кылыр ажылдарның хемчээли аажок улуг. Инитизи-биле алырга, 1 млн. 332 муң рубльди чарыглаары көрдүнгеп. Районуң ажыл-агыйлар аразында көжүп чоруур механизастаттынган колоннаны 90 олуттуг ийи каът садикти шалыпкын тудуп турар, келир чылын ону дужаа. «Тээли» совхозтуң салбыры турган үеде Кызыл-Даг суурнуң хөгжүлдезинче кичээнгей кошкаанындан бажың оочурунда өг-бүлелериниң саны көвүдээн. Ону канчаар шиитпирлээнил? Бо айтырыгны чыл эгезинде чугаалажып, бар арга-курлавырларны ажыглаарын дугуруштувус. Совхозтуң он алды ажылчыны, материалдарны хандырып бээрге, керээ ёзугаар бажыңнарны боттарынга тудуп алырга, ажылының төлевирин санаалып алыр кылдыр чөпшээрешкен. Бо хүннерде суурнуң мурнуу талазында чаа бажыңнарның таваа салдынган болгаш ханалары бедип үнүп олурар. Аңаа немей совхозтуң тудутжуларының күжү-биле 4 аал ийити чурттаар бажыңнарны ажыглалга киripрин планнаан бис.

Аныяк коммунист Николай Сүндүптүң удуртканы 6 кижи составтыг комсомолчу-аныяктар звенозу 50 телефонну кожар АТС тудуун эгелээр. Ажыл-агый аргазы-биле картофель шыгжаар анмаарны тударынга 20 муң рубльди тускайлаан.

Суурда ийи ханы кудукту өрүмнеп дооскан, насосту долгандыр кажааны тудары, хериннээри арткан. Кызыл хоорайга чолаачылар хонар бажын биле машина тургузар бичии гаражты база тудар.

— Малчыннарның социал амыдыралын жижидериниче угланган тускай хемчегларнер база бар-ла боор аа?

— Ийе, бар. Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели биле профобличөвүлелдиң 1989 чылдың декабрь 22-де хүлээп алганы доктаалын күүседири—бистиң дорт хүлээлгевис. Кыштагларны электрижидерип, бажыңнарны тударын бирги эзлчегнин айтырыы кылдыр көрүп турар бис. Чодураа, Мугур-Тал деп черлерге малчыннарга 2 бажыңны, бир чаа кажааны чоокта чаа ажыглалга киripдивис. Мажалыкка, Сарыг-Хаяга кажаалар тударынга 64 муң рубльди шиңгээдир. Ам 5 бажыңны, 6 чунар бажыңнарны тудуп эгелээр бис, оон аңгыда 2 кудукту кылдырар.

— Кан-оол Салчакович, бир кол үүл болза, тулут материалдары болгай. Оларны кайыын ап турар ирги силер?

— Тулут ыяшын Шуйун Бавыдай деп черде белеткеп алдыр бис. Дилиг материалдарын Улуг-Хем, Чадаана, Чербиден, Шуурмактан алырын дугурушкаш, ону сөөртүп ап тур бис. 50 тонна цементиин фонд ёзугаар бергеи. Ак-Довурактa чылыг төвүүнүң чаныдан 300 тонна шлакты садып алгаш, кезиин сөөртүп эккеп алдывис.

— База бир айтырыг: бо чоокку чылларда кандыг тудугларны планнаан ирги?

— Ургулларны сүт-биле хандырар кухнаны, 25 машинага МТМ-ни, столоваяны, чаа контораны, хөп чуур черлиг чунар-бажынны тудар. «Чурттаар оран-бажың — 2000» деп программаны уламчылап боттандырар. Кызыл-Даг — атсураа алгаан ус-шелерлериин чурту болгай. Оларга тускай мастерская тудары-биле совхозтуң агар саныиче 100 муң рубль киргеп. Төлевиделин кылып, смета-документизин санап, четчелеп доозуп турар. Ук тудугнуң даштыкы хевирин шаанда маанаа турган Көл-Сөөк хүрээзи-биле дөмей кылдыр кылырын СССР-ниң Чурукчулар эвилелиниң кежигүнмери Көгел Саая биле Сергей Кочаа саналдааш, ол ажылды удуртуп турар.

Бисте Хемчик кыдыында Алаак деп чер бар, ында 251 гектар черни суттарып болур инженер-системалыг буганы 406 муң рубль-биле келир чылын тудуя доозар ужуруг бис. Район төвүнче аргыжар орукту экижидериге дуза көргүзерин Тыва АССР-ниң улус депутадывыс К. Дилакка соңгукчулар чагыг киripген чүве бо.

Тудут материалдары биле хандырылганын берге байдалын өөренип көргеш, туубу, шлак-бетон бүдүрер цехтер ажыдарының аргазын база бодап турар улус бис.

Тулуг-суур талазы-биле планнывыстың дутайын допчулап чугаалаарга мындыг ийин. Ажылывыс хөй. Тудуглар немежир-ле турар.

— Четтирдиниз, Кан-оол Салчакович. Планныг сорулгаларынарны күүседирин, ажылчыннарны өөртүп-ле турарын күүзөр-дир бис.

— Четтирдим. Оралдажыпла тур бис.

Александр ХЕРТЕК белеткээн.

ЧУРУКТА: ажылчын Адар-оол Салчак болдуңуң бажыңын өөрү-биле тудуп турары. Чылбак-оол КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

ҮЕНИН СУДАЛЫ

ДҮҮН КОМПОЗИТОРГА ТУРАСКААТКАН

Тываның Композиторлар эвилелиниң баштаар черниин удуртулгазы-биле ССРЭ-ниң улустун артизи А. Б. Чыргал-оолга турасканаар кежээни эрттирген. Ол кежээге оон чогаалдарын, өске авторларның шулуктериниге чогаалын турсускан мырааны буяалыг болгаш бот-тывыныгыр композиторлар күүсеткен.

ЭНЕРГЕТИКТЕР АЪТТАНЫПКАН

КЫЗЫЛ. Тываның электри четкилериниде сес чүс ажыг кижи ажылдап турар. Олар шупту боттарының быжыглаан участоктарын бүрүү-биле харылдаар. Каа-Хем районуун девискээринде харылзаанын багай ажылдап турарының чылдагаанын тодарадыры-биле Александр Григорьевич Хабаровка баштаткан дөрт кижи составтыг бригада Бүрен-Бай-Хаак болгаш Сарыг-Сеп суурларда харылзаа шугумнарын ынап көөрү-биле аъттанып-кан.

Ол ышкаш Тервиг-Хаяда чыыктын эвээш болуп турары-биле холбаштыр бүдүрүлгеге шаптыктаашкын эгелээн. Ынчангаш Баян-Колаа подстанциянын чыгымнын чаңгызын Тервиг-Хаяже кожуу бээри-биле Владимир Филиппович Середниинин бригадазы чорупкан. Оны копкаанынын соонда бүдүрүлгеге ажыл шуудай бээр.

ӨӨРЕДИЛГЕ ЭГЕЛЭЭН

Кызылдың башкы институдунда 800 хире кижи боттөөредилге-биле өөренип турар. Ам эге классларны башкылары өөредилге чылы төгенин билек боттарының билиин белдирери-биле экзаменнеэ дужаар дээш четкилеп келгеннер. Кышкы болгаш часкы ыныгылгаалар үезинде кэзг шыгаваан башкылар ийи семестрнин экзаменнерин дужаарынга белеткел ажылдарын чорудуп эгелээн. Оларта институттуң башкылары лекцияларны номчуп, практиканы эрттирип турар.

БӨГҮН

КИЖИГЕ—ЧУРТТААР ОРАН

Кызылдың башкы институдунуң башкыларының болгаш студентилериниң чурттаар оран-савазы чедишпес дей, чүвенин моон- шөнөөнче болуп эрткен хуралдарга удаваараа чугаалажып келген. Ийити чурттаага бажыңнарында башкылар болгаш студентилер кирер эжиктерге ангы дээрдеги башка, кады чурттап турар. Оон арыг-сылын болгаш корум-чуруумун тударын ында турар комендант харылаар.

Ол айтырыг амгы үеде улам чидиглеп келген. Чайгы үеде ийити чурттаага бажыңнарга септелген чорудар айтырыг тургустунуп келген. Ынчангаш институттуң администрациязы-биле кады профкомуун чурттаага амыдыралы комиссиязының каттышкан хуралы бөгүн хуралдар эдилге болдур.

Айтырыгны дораан шиитпирлээри берге. Ону өөренип көөр болгаш урулларны база оолдарны кайы общежитиеге тургузарын амыдыраштан даазыны тургузуп эгелээн.

ДААРТА

ИЮНЬ 8-ТЕ ДАМЧЫДЫП БЭЭР

Совет Эвилелиниң Маадыры Т. Б. Кечил-оолду шаңнаан Маадырының Сылдызын оон төрелдериниге дамчыдып бааринге турасканаткан хурал июнь 8-те 17 шакта Политиктиг чырыдышкын бажыңында болурун СЭКП Кызыл хооркому дыңнаадып тур.

«АРЗЫЛАҢ-ЧАМЫЯҢНЫҢ» ШАҢНАЛЫ ДЭЭШ

ШЕМИ. Тываның хүреш федерациязы биле профэвилелериниң ВДФСО-нуң Тыва область чөвүлелиниң дугурушкаанын ёзугаар Чөөн-Хемчик районуңуң «Большевик» совхозка «Арзылан-Чамыяңның» шаңналы дээш хүрешти организастап эрттирер талазы-биле тускай доктаалды хүлээп алган. Тус черниң чурттакчылары ол удуг байырлалга шагла-ла белеткенип эгелээн. Чогаадып тургуская программада команда аайы-биле бирги чер дээш аът чарыжы, хүреш болдур, аңаа 128 мөгелин салыры планнаан. Хоочунар хол бөмбүүнге күжүн шенеп-ир. Ол ышкаш дыштанылга кежээни база организастаар.

«Арзылан-Чамыяңның» шаңналы дээш болур хүрешке республиканың шырак мөгелерин келирин базе чалаан. Аңаа шүүлгеп мөгелерге янзы-бүрү аттарны тыпсыр.

Маргылдаа июньуң 9-10 хүннеринде болур.

НААДЫМГА УТКУШТУР

Сүтү саары болгаш ону күрүнеге садып турарывыс (1990 чылдың июнь 1-де медээ, килограмм-биле)

Районнар	1	2	3	4	5	6
Бай-Тайга	1398	1506	1169	1256	3,7	4,3
Барыын-Хемчик	5360	4790	4730	3844	5,7	4,1
Өвүр	780	630	780	565	1,5	1,5
Сүт-Хөл	4281	3160	3519	2380	5,1	3,5
Чөөн-Хемчик	10509	10693	8963	9484	5,9	6,8
Улуг-Хем	16423	14030	14964	12518	6,1	5,0
Таңды	27656	27389	24547	23267	7,8	7,0
Бии-Хем	25712	20710	22630	16650	6,8	5,8
Тожу	890	1539	696	1305	1,8	3,3
Каа-Хем	17870	18422	13799	15319	8,3	7,0
Тес-Хем	2850	3432	2210	2856	3,5	5,3
Эрзин	2590	2546	2120	2260	3,6	3,8
Кызыл	10460	9949	9450	8251	5,4	5,1
Республика	126779	118796	109577	99955	6,2	5,6

ТАЙЫЛБЫР: 1—1989 чылда хонукта ийити саап турганы, 2—бо чылын хонукта саап ап турары; 3—1989 чылда хонукта күрүнеге дужаап турганы, 4—бо чылын хонукта дужаап турары; 5—1989 чылда хонукта 1 инектен сагганы, 6—ам бо чылын хонукта 1 инектен саап ап турары.

СЭКП Тыва обкомундан, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумундан болгаш Министрлер ЧөвүлелиндеН

СЭКП обкому, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиуму болгаш Министрлер Чөвүлели Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, эвилел эргелиг персональдыг пенсионер

Эрестол Даржааевич ДАРЖААНЫН

аңгаа тос хардан бар чорааш мөчүзүнин хамы кажыдалбиле дыңнадып тур.

Ундезин реформаның оруу-биле

МИЛЛИОНЕР КООПЕРТИВ-СОВХОЗ

Хой ажылдыг «Чыраа-Бажы» совхоз мурнунда чылларда ургулчу-ле карыгалыг ажылдап турган. Экономиктиг ундезин реформаның ачызы-биле ынча байдал шуут өскеөлгеп. Курукеге өре, оон алыр чыл бо-рык-ла чок болган. Бот-оруг-чарылга, бот-ажыраланмышын дээш таныдаанының түнелдер ол. Бо аргаже киреп дээш, специалистер база дирекциядаа дыка күженишкинниг, тывынгыр ажылдаан.

1988 чылда план ёзугаар 1 млн. 308 мун рубль түнүг оругланы алыр турган, херек кымында оон 133 мунну хойну алган. А өткен чылын совхозтун оругазы планнаанындан 1 млн. 038 мун рубль хой болган. Оон кол нуруузу мал ажылындан киргеп.

1989 чылда «Чыраа-Бажы» совхоз 4 млн. 391 мун рубльдиг продукциязын садып саарган, планны 119 хуу күүсеткен.

Ажыл-агыйны башкарарының депшилгелиг аргаларын улам-на ажыглаышаан, совхоз 1989 чылда бүрүү-биле кооперативче шилчээн. Үш салбырдан ангида, тудугжулар бригадазын, чуртталга-коммунал ажыл-агыйын, автопарктыг. МТМ-ни база кооперативтер кылыр эде турган. Мынча бөлүктүг демократизаа үлезилеттинген. Кооператив бүрүү дирекция биле [illegible] Ол салбында [illegible] тавтарын ажылы чонну хураларына бадылаан, даргаларын база сонгаан.

Кооператив-совхозта амыы үеде хойжу 3 бригада бар. Бо чылдың май 1-де медээ-биле алырга, бисте барык 30 мун баш мал бар, оон иштинде хой 25947. 1988 чылда турганындан ниити мал 8810 башка өзүп көөдээн. Совхозтун 640 ажылчыныңы 208-и хойжулар. Хойжу 104 өг-бүленин чартыы арендаа, а артканы өг-бүле керээн-биле ажылдап турар. А «Хорум-Даг» кооперативтиг хойжулары 18 өг-бүле шулуг кооператорлар. Керээлерниң хуусаазы янзы-бүрү: бир чыл, 3 база 5—10-даа чылдыы бар.

Арендаторлар ай саныда аванс алыр, а чыл төнчүзүнде ниити продукция дээш саналыр.

1989 чылда совхозтун бир ажылчынының ортумак ажыл үлешиниң айда 197 рубль болган, ынчангаш бо чылын бир хойжу аванзы 156 рубльдиг [illegible] 215-250 рубль чеде бар.

Арендаторнуң олаа-ажылдаа, төнчү продукция дээш үе саналаашкыны-даа эки ажылдан хамаарлыг деп түүлүү кооператор бүрүү билир.

Продукцияның өртээн совхозта күш-ажылчы коллективиниң чөвүлелиниң хуралынга чугаалашкаш бадылаан. Арендаторнуң дужаганы 1 центнер дүк дээш 683 руб. 54 көпеекти, 1 центнер немелге денээн дээш 161 рубльди төлөөр кылдыр дугурушкан.

Керээде айытқан хүлээлгени арендатор коллектив чедир күүсетпээн таварылгада, 50 хуузун күрүнеңиң садып алыр өртээн ёзугаар совхозка эгидер, бир эвес ол хүлээлге совхозтун бүрүүзү-биле күүсеттинмейн барган болза, оон 50 хуузун арендаторга төлеп, эгидин бөөр. А бир эвес өг-бүле бодунуң алган хүлээлгезин күүсеттирбейн болза, дуладгаладым 20 хуузун күрүнеңиң садып алыр өртө-биле совхозтуна мизер, [illegible] продукция [illegible] 20 хуу мегелеге [illegible] кооператорга чедир санаш төлеп бөөр. Мал чеми транспорт дээш төлевир учёт-план өртекте көрдүнген. Ол төлевирлерни кооператорлар чек ёзугаар санажыр ап турар.

Дирекция-биле арендаторнуң аразында хүлээлгелерни керээде дыка тода айытқан. Күш-ажыл төлевириниң бо чаа хевирлери кооператорларын тура-соруун, хей-аъдын кодуруп, оларының бот-тывынгыр, камналгалыг, хостуг ажылдаарына делгем орукту ажыткан. Ынчангаш кооператив-совхоз эрткен чылын алыр орулга планны 183 хуу күүсеткеми таварылга эвес. «Хорум-Даг» кооперативтиг аныяк хойжузу Григорий Ооржак 1989 чылда 100 хойдан 100 хураганны алганда, ниити совхозтуу чүгле 62 хуу болган. Черле ынчаш хураган алыр талазы-биле көргүзүг дыка куду боол турары дуурем-ниг.

«Чыраа-Бажы» совхоз-кооператив арендаа өг-бүле кезиг [illegible] [illegible] дургеи шинчаалыг алган, ажыл-агыйны эртемте ундезилеп башкарып турар. Ынчангаш Өвүр, Барыын-Хемчик, Мөңгүн-Тайга, Сүт-Хем районнарның совхозтарынга база ажыл-агый боол турар. База бир чаа үүл болза, өг-бүлелер молдургаларны, хаванарны арендаа керээн ёзугаар азырап, дужаап турар. Эң шаңгыя ам 7 өг-бүле 80 ажыг хаванны арендага алгаш, азырап, эки түннелдерлиг ажылдап турар.

Кооператив-совхозтун специалистери, удуртукчулары башкарылганы улам сайзырангайжыдары-биле ажылдап, чон ортузунда тайылбыр ажылын күштелдиргеп.

Оолак КАРА-САЛ.
Күш-ажылдың хоочуну.

ЧЕРИНГЕ ЫНАКШЫЛЫ, ХҮНДҮТКЕЛИ

Сергейниң черинге ынакшылы, ажыл-ишке сонуургалы бичинзиде-ле одунган. Трактор башкарган ачазының чанынга олурупкаш, Тээлинин делгемнерин, анда дүн-хүн чок ажылдап турар тараажыларын чымыжын магадаар, аңаа баргада, шак-үеник эрткенин, чанарын безин уттуптар турган. Механизатор болур дээн күштүг күзелин чедип алыры-биле сески классты доосказ, Кызылдың № 1 профтехучилишезинге өреенин киргеп. Үш чыл билдиртпейн эрте берген. Көдээ ажыл-агый техниказын башкарарының дипломун хоолга тутқан аныяк оолга совхозтун дирекциязы бүзүрээш, аңаа чаа тракторну быжыглап бергеп.

Адазының база өске-даа хоочун механизаторларын деткинчези, чагыт-сүмелериңе даянып алгаш, ажылынга баштай таварышкан бергелерин ажып эртип, мергежилиниң хынын Сергей чоорту тыва берген.

Оон ам 30 чыл иазы-харының 12-зи Эдер-Куйнун шөлдериңе үүш-дүүгүт өстүрери-биле холбашкан. Чер чарарылган, үрезин чаштырарындан ангыда, хөрзүнүг минералдыг болгаш органиктиг бүдүмелдер-биле чемишчидер, үүштүг чайын хайгаараары, суттарары, бок үүштербиле демисел, дүжүүтү ажаары—бо бүтү түүлдерин практика кырынга шинээдип ап, чоорту аңаа мергежин, өске өөрүн база өөреткен.

Сергей Ногай үеник балымы-биле 2 чыл мурнунда чамдык эш-өөрүн эвилелдеп алгаш, бот-оруга-чарылга негелдеп-биле ажылдаар күзелин дирекцияга чугаалаан. Оны деткээн. Ийи талалыг керээнге чарган, 440 гектарга сигеп тарын өстүрерин хүлээнгеп, техниканы база дугуржулга ёзугаар алган. Звеномун баштайгы чылда-ла үндүргеп чарыгдалдары эвээш, кылган ажылы хөй, ынчангаш 43 мун рубль оругланы алган. Оон 23 мун рубльди чарыгдалдарга ажыглаар кылдыр арттырын алган.

Чоокта чаа Эдер-Куй доозунга барып, Сергей Ногайны сураглан чораан, ужураштым. Чер чарын турган тракторун доктаадыпкаш, дерин чодуп туре чугаалаштым. Сут орай батса-даа, 457 гектар сигеп шелүүнүң чамдыызын суттарын доозупкан, 27 гектарда хөй чылдыг сигеп үрезинин чашкан, 245 гектарда чемишчидилгеп төкпен болуу. Кады ажылдап турары Харлыг-оол Чүдүктү, Виталий Дүрзүүнү, Валерий Хомушкуну, Дмитрий Адыгны адал мактаым.

— Бо чылын арендаа керээзинче шилчип, 6 тракторну, сигеп кезер 2 база сигеннин бөлөр 2, пресстээр 1 машиналарга немештир Т-16 маркалыг тракторну алдывыс. Техникамы боттарывыс септедивис. Ниити шелүүстен 845 тонна сигеннин алырын керээде айыттывыс. Агаар-бойдустуң таарымча чок түүлдери турза-даа, суггатты чөп ажыглап турган, хүлээнгеннивисти күүседир арга бар—деп, звено удуртукчузу бүзүреттн. Ол сөлүнге ээ болуп шыдаар-даа.

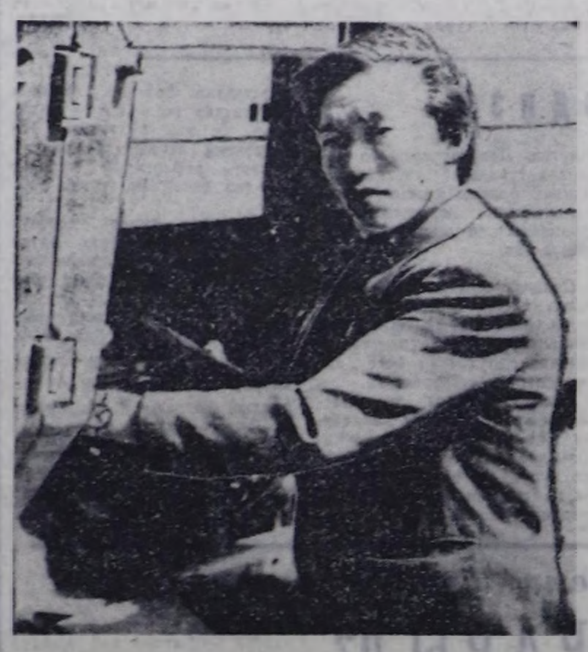

Эки ажыл, бүдүштүг мөзүшынар кижини көдүрер болгаш алдаржыдар, каастаар. Мергежилиге берднгеп, алыс болу идепкейлиг, үеник негелдезинге дүүшүүр чаа түүлдерни дилээн чоруур ажылчын Сергей Бугалдырович Ногай СЭКП кежигүүнүңге кирге-ле 6 чыл болган. Эрткен соңгулдаларда чон аңаа белик бүзүрелди илередип, Эвр-Хавактың № 37 сонгулда округундан Тыва АССР-ниң улус депутадыыга сонгаан.

Оон программазында Адыр-Мажалыктың бугазын септээри, Эдер-Куйнуң суттарылга системазын эде кылыры, черни чемишчидери, интенсивтиг технологияны ажыглаары көрүүнген. Бо айтырыгларны чогумчалыы-биле шиитпирлеевэн шаанда, оон сеткил-сагыжы оожурттавас-даа. Берген сос дээш ажылдап турар.

Александр ХЕРТЕК.
ЧУРУКТА: С. Б. Ногай.
Чылбак-оол КАРА-САЛДЫН фотозу.

ПЛАННЫГ СОРУЛГАЛАРНЫ КҮҮСЕДИР ДЭЭШ

Наадымга уткуштур

Бистин штаттан дашкаар корреспондентивис Барыын-Хемчик районда агроулетпур каттыжышкынының кол зоотехниги Э. М. Куулар-биле ужурашкаш, республиканың малчыннар Наадымынга уткуштур планныг сорулгаларны район канчаар күүседип турарының дугайында чамдык айтырыгларны сонуурган. оон-биле беседалашкан. Ам оны моон адаанда парладывыс:

— Эрес-оол Маскыр-оолович, бо чылдың бирги чартыы доосту-рунга чедир бир ай четпес үе артқан. Районнуң совхозтары күрүнеге эзт, сүт дужаар талазы-биле канчаар ажылдап турар ирги? Наадым база удавас чоокшулаан-дыр.

— Ажыы-биле чугаалаарга, чартык чылда мал продукциялары садарының байдалы элээн ырын. План күүседириңге чедир ам-даа 208 тонна эзт херек. «Барлык», «Шекпээр», «Дөн-Терезин» совхозтар 247 тоннаны садар ужурлут.

— Ажыл-агыйларда сүт саалаазының кудулаанын чүүн-биле таймылбырлап болур ирги?

— «Барлыкта» бо чылын сиаос барык чок болган, өске ажыл-агыйлардан саттынып ап кыштады. «Дөн-Терезинде» малчының коллективи эрестиг ажылдап, сүт дужаарын 157 килограммга көвүдеткен. Ынчангаш бирги чартык чылда пландан ажыр 25 тонна сүтү хойну садып болур аргалыг.

Ниитизи-биле чартык чыл доозунуже, «Барлык», «Шекпээр», «Дөн-Терезин» совхозтар 247 тоннаны садар ужурлут.

— Ажыл-агыйларда сүт саалаазының кудулаанын чүүн-биле таймылбырлап болур ирги?

— «Барлыкта» бо чылын сиаос барык чок болган, өске ажыл-агыйлардан саттынып ап кыштады. «Дөн-Терезинде» чылдың бо үезинге турганындан сүт саалаазы «Барлыкта» 387, «Дөн-Терезинде» 122, «Шекпээрде» 328 килограмм эвээжээн.

— База бир айтырыг, Эрес-оол Маскыр-оолович, районда ам малдың чайлаглаашкынынга белетген канчаар чоруп турарын бо?

— Шүүр мал кадарчыларының чайлаглаар черлерин ам тодарадын, чугаалажып турар. А сүт-бараан фермаларының турар черлериңде хамык чүүлдү септеп эгелээн. «Дөн-Терезин» совхозтун Адаак фермазы Эйтегей иштинде чайты турлаанда чеде берген. А «Барлыкта» чайлаглаашкынга белетке-л, ону эрттирер талазы-биле кылыр ажылдар хей, байдал амдыызында берге. Кадарчылар сигеп, тараа шөлдериниң чоогумда чазаглап турар, ынчангаш оларны чайладыр талазы-биле демегелерни дарый албас болза хоржок. Час-Адырже, Актың Баян-Кол, Мунгаш-Аксе баар көвүрүлерни кылын, оруктарны септээр, чаа чайлагларны дилеп тывар керек.

— Хой ыргыыр чугула кампания келген болгай. Ажыл-агыйларда бо талазы-биле белетген канзыг ирги?

— Бо чылын районнуң совхозтары ниитизи-биле 46000 улут хойну кыргыыр. Ам-ны үеде 7 хуулт бар, оларының бирээзи Час-Адырда — малчыннарының чайлаанда. Кыргылда пунктуларында белетке-л ам-даа эгелеевэн, чамдык пунктуларны харын үрен каапкаан-даа бар, эң ылаңгыя «Шекпээр» совхозтун Бичетей салбырында пунктунуң столдарын ынчангаш. Аксы-Барлыкта дүк складының кырында шиферин үрегдээн. Оларны ам-даа септеп кирбээн. Электриниг хачылар база четче эвес, бо талазы-биле байдал дувуреннг.

— Эрес-оол Маскыр-оолович, күрүнеге эзт, сүт дужаар талазы-биле база чайлаглаашкынга, кыргылдага белетке-лерде байдал эдээн нарыны-дыр. АҮК канзыг демегелерни ап турар ирги?

— Бо айтырыглар талазы-биле май 17-де Агроулетпур каттыжышкынының чөвүлелинин хуралынга чугаалаштывыс. Аңаа совхозтар директорлары, зооветспециалистер олурушкан. Мен бодум үстүнде айтырыгларга хамаарыштыр дыннадыг кылдым, оон аңгыда чамдык директорларның тайылбырын алдывыс. Тускай шиитпирни хүлээп алган бис. Ажыл-агыйларга барын, оларга боттуг дуза чедирерин уламчылаар бис.

Июль айның эгезинде районга, оон Кызылга Наадым болур болгай. Орта күш-ажылчы чеңнишкиннерлиг ужуражыр дээш, малчыннар-даа, зооветспециалистер база удуртукчулар-даа улам күженишкинниг ажылдавас болза хоржок. Күштү мөөнүүр апаар бис.

Интервьюну
Хоюг-оол МОНГУШ алган.

Каа-Хемден ийи чагаа

ЧОННУҢ ХОМУДАЛДАРЫН, ДЫҢНАДЫГЛАРЫН ЁЗУГААР

Каа-Хем районнуң улусчу контроль комитединге сонгу үеде дыка хей хомудалдар, дилелер кирип, хүүда айтырыглыг кижилер үргулчу кэзп турары чанчыл болу берген. Олар боттарының билдириш-киннериңе, дилеглериңе чамдык албан черлериңде, организация, бүдүрүлге черлериңде ажыл-агыйжы эвес чоруктарны илередип, чамдык кижилериниң талазындан боттарының эрге-дужаалын шын эвес ажыглап, күрүнеңин хей хөреңгизни самчыгдап, техниканы садыглап, үреп турар дугайында бижип база чугаалап турар.

«Бурунгаар» совхозтун ажылчыннары огород-бригадазында дувуренгиг байдалдың дугайында СЭКП райкомунга, районнуң күүсеткен комитединге, улусчу контроль комитединге чаңгыс удаа эвес хомудалды киирип келген. Ол совхоз эрткен чылын ногаалар өстүрери-биле кирейлер бригадазын ажылдаткан, оон кандыг-даа орулга чок, улуг когарадлыг болган. Олар өстүрүп алган ногааларын боттары саткаш, акшазын эл алгаш, чана бергеннер. Ол айтырыгны совхозта улусчу контроль бөлүүнүң даргазы эш Мальцев күш-ажылны коллективтиг чөвүлелиңге тургускаш, буруулуг кижилерни иелеге органнарынче киирип, совхозтун директорун ажылдан хостаар дугайында айтырыгны көдүргеп.

«Енисей» совхозтан элээн хей механизаторлар директор Б. В. Трубиновтун бодумун эрге-дужаалын шын эвес ажыглап, совхозтун эвээш эвес техникаларын турары-биле сайгарып, ажылчыннарга эптиг-ээлдек эвес, каржы-бюрократыг чоруунуң дугайында хомудалды районнуң улусчу контроль комитединге киргеп. Ол материалды районнуң улусчу контроль комитеди Трубиновтун дугайында материалды СЭКП райкомунга киргеп. Партия райкому ону партия кежигүүнүңден үндүрүп, ажылындан хостаан. Совхозтун техникаларын кайы хамаанчок садыглап турган дугайында материалды истелге органнарында киргеп.

«Енисей» совхозтан хүү чондан садып алган өшкү болгаш хой дүгүн чамдык кижилер самчыгдап турар деп хомудал районнуң улусчу контроль комитединге киргеп. Ол материалды хынап көөрүн совхозта улусчу контроль бөлүүнүң даргазы П. П. Москаленкога дааскан. Оон хынаалдазындан илерээнин болза 250 кг аигор өшкү болгаш хой дүгүн хүү чондан садып алган. Ол дүк совхозтун складына кирбээн. Оон ниити түүү 3600 ажыг рубль болуп турар. Ол материалды истел хынаары-биле район прокуратурязынче шилчиткен.

Бүреннің бажын-интериадынган картофель доңуп үрелген дугайында медээ кирген. Хынаалдан интернаттың директору Е. Н. Жуйков картофель урар, шыгжаар черинин септелгезин чоруттаан болган. Одалга системазын ажыглалга кимрбээнин илерээн. Оон хараазы-биле 11 тонна чемге хереглээр картошка доңуп үрелген. Ол буруулуг кижилерге харыысалганы хүлээткен.

Дерзиг-Аксының уруглар садында үндүрүп өскен өскүлүктүг ажылы хомудалды районнуң улусчу контроль комитединге киргеп. Хынаалдан турар кижилер эзти боттары үлежип ап турар дугайында хомудалды бижээн. Хынаалдаан илерээнин болза садык эргелекчизи А. Быкова март айда уруглар чемгерери-биле 83 кг ыпек эзлин райподан алган. Оон 56 килограммын ажылчыннарга сатқан. Ол үеде садиктің уругларын хаван эзди-биле чемгеп турганы илерээн. Ол ышкаш коллективтиг ажылында улуг четпестер бар. Даңзыда 49 уругнуң 31-и садикте турар. Ында өөредилге-кижизидилгелиг ажылдарның деннели куду.

«Енисей» совхозтун клубунуң капитал септелгезин 1989 чылда И. А. Алексеевтин хелезиленген бригадазы кылгаш, 60 мун рубльди алган дугайында хомудалды билдиришкин республиканың болгаш районнуң улусчу контроль комитединге келген. Хынап көөрге, ол бригада клубтун капитал септелгезин чедир кылбайн, 16 мун рубльди ажыр төлеттирип алганы илерээн. Аңаа совхозтун директору турган Б. В. Трубиновов, совхозтун бухгалтерия аппарады буруулуг болган. Ол материалды көөрү-биле республика комитединче шилчиткен.

Сөөлгү үеде районнуң улусчу контроль комитединге районнуң удуртур ажылдакчылары боттарының эрге-дужаалын шын эвес ажыглап турар дугайында материалдар база келгилээн. Ол материалды районнуң улусчу контроль комитеди партия райкому-биле кады сайгарып көрүп турар.

Климентий ОЧУР-ООЛ.
Каа-Хем районнуң улусчу контроль комитединиң даргазы.

БОТ-БОТТАРЫН КАМГАЛАШКАН

Бистин республиканың чамдык совхозтарының чылдан чыыче орулгалыг ажылдап, ында чурттап турар кижилериниң чурттаалгазының экижип турарын солуниардан номчуп, радиодан дыннап, телевизордан көрүп олургаш, кижинин сагыш-сеткилин өөрүүр. Ынчаг ажыл-агыйларының саны улам-на көвүдээр болза дээн бодал сагыш-сеткилди доюлдуруп келир. Бистин Каа-Хем районнуң совхозтарында амыдырал-чуртталга, ажыл-агый сыр өске. Чаңгыс черде таптап турушкан. күрүнеге бөөр өрезин хей, орулгазы эвээш ажыл-агыйлар болур. Чылдатааны чүдел? Удуртур ажылдакчыларының ээ-харыысалга чок, дагдынган ажыл-керээ дээш сагыш човаавазында деп билип турар мен. Чижээнге, «Ленинчи орук» совхозтун малчыннарының амыдырал-чуртталгазындан көрүп болур. Копту, Шак, Оштан, Мергеп, Дерзиг хемнериң уннарында малчыннарның чайгы турлаларына 20 ажыг бажыннарны тудуп каан турган. Ол бажыңнар сөөлгү 5-6 чылдарда шуут чиде берген, чаңгызы-даа чок. Чамдык хоптак кижилер совхоз удуртукчуларының ээ-харыысалга чок чоруун ажыглап алгаш, оларны чүнар-бажын, загаа кажаазы кылып алыр дээш, суурларже көжүре берген. Малчыннар чайын көжүп келгеш, кара-саазын биле шыпкаан изигде изиг, соокта соок, карыгны үтектерге чурттаар ужурга таварыжа турар. Совхозка 30 ажыг чыл хой кадарын келген Биче-оол Оманы өске кыштатта барып кыштаар сеп дээш эрткен чылдың сентябрь эгезинде Хайырлыгда кыштатта экелген. Чурттаар бажын шуут үрелген. Түр када кудук бажынынга орун салып алгаш чурттанар, бажынны кылып бөөр бис деп дазаан. Сентябрь, октябрь, ноябрь, декабрь 28-ке чедир чурттан келирге, даргалар шуут-ла тооваан. Кадайы аар мешишкинге таварышкаш, чаа-ла сегип келген. Чеже мынчап олурар боор, суурже көже берген. Оларның орнунга ажылдаар боор чөпшээрешкен аныяк өг-бүле бичии уруу-биле базаа-ла ол-ла бажынга чурттаар ужурга таварышкан. Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1989 чылдың декабрьда хүлээп алганы малчыннарның амыдырал-чуртталгазын экижиндер, ажыл төлевирин эде көөр дугайында доктаалын кым күүседир чүвел? Совхозтун удуртур ажылдакчыларында чаңгыс-даа тывалар билир кижи чок. Орустап чугаалаары багай малчыннар негелдерини, хереглелдерин шын илередип шыдавайн турар.

Районда калың баш саны өзер турган, чылдан чылче улам-на эвээжеп, оон продуктулуу кудулап орар. Оон кол-ла чылдаганы чүдел? Эзткe садар машинаның бирээзин «Бурунгаар» совхозтун директору Б. В. Ярмольникке садып алырын чөпшээрээн. Ол совхозтун иизи кадарын турган Чаш-оолдан бир иректи алгаш, садыпкан. Директор иректи кара туразында садып турда чүү боор, малчын совхозтун 92 баш иизин чидирип, будалдырып каапкан. Милиция ажылдакчылары тодарадып кээрге, СЭКП райкомунуң бирги секретары В. Б. Петров, АҮК даргазы Б. А. Морозов директор эвес, оон кадайы садып алган, акша-төгерик албаан, чиизин-дир деп болчуп каапкан. Кым-даа харыысалга хүлээвээн. Совхоз ынчан 92 баш иизинден когараан болгай. Бо директорнуң кара туразы-биле чаңнап турарының дугайында «Акты ак дээр, карны кара дээр» деп «Шын» солунга үнген үүлге бижээнин номчаан сөлер. Садар дээн малды мал хүлээп алыр конторага экзээрге, шынызылга негээр болгай. Совхоз директору Б. В. Ярмольник совхозтун иизин күрүнеге садып турда, аңаа ким шынызылганы кылып бергеиил, чүге бурулдап, харыысалга хүлээвейн турарыл?

«Кызыл тук» совхозтун директору турган, ажыл-агыйны баксыратканын биле тура-ла М. В. Пироговту райкүүскомнуң даргазының ораалакчызында томуйлаан. Эрге-дужаалын соора ажыглап өөреңген чаңчылын ёзугаар болу аңгы бажын тудуп алырын болай шаап алган. Эң Пирогов бажын тудар чер чок боорга, Светлана Лопсанның хуула бажынын көжүргеш, оон өртээн райкүүскомнуң акшазы-биле төлеп бергеш, оорур чокка чаа туттунган бажынын акаа берген. Бажынны тудуп эгелей бергеш, бодунуң чурттаар талазын кончуг-ла хынмчалыг кылып, ховар тудуг материалдары-биле шып каастай бөөрге, чоп билип каапкаш, айтырыг көдүрүп көөрге, комиссияны партия райкому-ла чугаалаштыр, ол ышкаш клубту шуут чаартып септээр. Моом соңгаар чоорту ацаа 200 олуттуг клубту, 50 олуттуг уруглар садын, эмнелге пунктузун болгаш өске-даа объектилерни туаар.

РЕДАКЦИЯДАН: Ленинка суурнуң чурттакчыларының дилээн Бии-Хем райкүүскомнуң база «Саян» совхозтун дирекциязы-даа хамыыы-биле өөренип көргеен ийи-дир. Партиялыг кичээнгейлиг, төвүүде кижи турун турар. Платформаа ынчаар айыткан. Ынчангаш чонуң чөлүг дилеглериңе дыннаңгыр болуп ужурлут бис.

НИИТИ КҮШ ХЕРЕК

КАА-ХЕМ СУУР. Сөөлгү үеде өрт хаваанының айылы улгаткан. Чүге дээрге олар Тываның дыка хей девискээрлериңде үүгүп турар. Өрттүг кымнар үндүрүп турарыл? Мен бодаарымга, хемнерге балыктан чораан улус, походтаан өөренгичилер, чамдык серемчелел чок чорук кижилери одаан чедир өөрүрбейн баар ийикке, аңы таанны одуп ол девээр оттаптарындан өрт болуу бөөр мишкаш-тыр. Өрттү болдурбас диеге, одаглаган черни долгандыр каскаш, чоруурда оңу сут-биле эки өөрүүн каарын үтпас херек.

Хыш үнгеп өрттү өөрүүн каар ирги бе деп эобайн, олче хофай организациялары, шерит кезектери, милиция эмнелдекчилери, АТБ-лер коллективтери эвилелдеп ниити күш-биле хеделирге конуг чугула деп бодаар мен.

Дарыг хемнегер алыр болгаа-ла, өрттү өскүтпейн, дүгеен үзүткап чок кылыры-ны хоолы бар апаар.

Надежда ХЕРТЕК.

ӨРТ КЫППЫШААН

БАЯН-ТАЙГА. Барык май айны төвүүр Бай-Тайга биле Барыын-Хемчик районнарының девискээрлериңе өрттер хып келди. Изиг үүнер үүгүктелбейн келгеен-биле олар чаа-чаа өөрлерге тыптып кэзп турар. Бо ажыл талазы-биле харыысалгалыг эштер оны болдурбазының дугайында хемнегларни өй-шаанда ап, кайы-бир черге өрт тыптып каарге-ле, удур өөрүүн турган болза, ынчыг улуг немчээлде ол чаптылын чоруй барбас-ла болгай.

Чамдык кижилериңе чугаазын дыннаарга, чаъс чаарга өөрер болгай аан, дигилээр-дир. Агаар-биле өчугаалажып алган эвес, дээрже көрүп алгаш оргаа хереэ чок эвес чуве бе?

Өрт Аянгаты, Час-Адыр, Шуйнуң Мөңгүлектер, кат-чимистиг Ак-Хем, Бавыдай, Алаа-Белиг ол ынчаар чаптылын чоруй барган. Оон ам кат-чимис-даа үймезин билдиңгир. Ацмен, эм оттар оон «чидиг» дылынга база таварышкан болдур эвесле. Бо дээрге, улуг когарал ышкажыл. Шивилиг аржаанының девискээриңде өрттү өөрүүр талазы-биле ол үезинде чогуур хемчеглер алдынмайн келген.

Өрттү өөрүүр талазы-биле шиитпирлиг хеделип, олче хей-ниитиниң күжүн мөөнүүр чугула айтырыг.

Григорий САРЫГЛАР.
Бай-Тайга район.

«Шынга» харыылар

ХОМУДАЛДЫ КАДЫ САЙГАРГАН

1989 чылдың түүнелги-биле өг-бүле керээзи ёзугаар оларга шын эвес төлеп берген дугайында хомудалды редакция-ны бөлүк малчыннар бижээн.

Оларның чагаазында айытқан түүлдерин хамыы-биле шын сайгаргаш, харыылап бөөрин редакция «Таңды сыны» совхозтун дирекциязындан дилээн. Аңаа дараазында харымны алган бис. Оон уткаы мынды: малчыннарның чагаа-хомудалын АҮК-түн, совхозтун специалистери-биле кады ниити хуралга сайгарып чугаалашкан. Аңаа малчыннарның айтырыгларына чедир харыылап, таймылбырлап берген. Төлевирин тариф база өртек ёзугаар санап берген турган.

А Алак-Даа бригадазының кежигүүнериниң чартык чылда малдан алган немелге денээзин чогуур үезинде төлеп бербейн барганы шын. Оны чылдың түүнели-биле чедир санап берген. Малчыннарның стаж акшазын түүлге күш-ажыл дептерин барымдаалаа төлеп берин турар.

РЕДАКЦИЯДАН: Шак мынды хеөрлиг айтырыглар өске-даа совхозтарның малчыннарындан кээп турар. Ынчангаш оон ап көөрге, ажылчыннарның билбес айтырымы хей, оны специалистер—экономистер, бухгалтерия ажылдакчылары, профком улузу, зоотехниктер, агрономнар чедир таймылбырлап бербейн турар.

Ажылчыннарга шак мынды темалыг кичээлдерин ыяап-ла эртпирер болза эки. Түүе дизе ажыл төлевири канзыг болуруп билип алыры албын. Чаңгыс сос-биле чугаалаарга, чоннуң юридиктиг өөредилгезин организастаар херек.

ХАРЫЫЗЫ ОРАЙ-ДАА БОЛЗА КЕЛГЕН

Мурнунда «Саян» совхозтун бир салбырының төвү турган Ленинка суур эзизиндээн, ында клубка кино үндүрер аппаратураны база аппарган, механизаторларны кыш-чай чокка Өөк суурже дажыглап, үе эртпирип, кывар-чаар материалдар чарыгдап турар, ол ышкаш Ленинканың девискээриңде одарлар болгаш тарылге шөлдери курулган дугайында ук суурнуң белүк чурттакчыларының хомудал чагаазын 1989 чылдың апрель 12-де «Шынга» варлаан бис. Чоннуң дилээн районнуң партия, совет органнары каанчаар көрүп турарының дугайын харымлап бөөрбиле дилегин солунуң редакциязы чоруткан турган. Ол дугайында база катап телефонная айтырып, оон соонда солуга база бижээн бис. Бир чыл мурнунда үнген шүүгүмчүлелиг материалга харыы ам келген.

Райкүүском даргазының ораалакчызы А. Максимовтун ат сылганы харыызы мынды: Ленинка суурну катап хөгжүлер дугайында айтырыгны Өөк көдээ Советиниң сессияларына, «Саян» совхозтун дирекциязына каш удаа турган. Аңаа чугула акша-хөрешкинин четпезинден бо айтырыгны совхозтун дирекциязы үр үе дуруузунда чогумчалыг шиитпирлеп чадап келген.

Оон соонда, улус депутаттарының Өөк көдээ Советиниң бир сессиязында «Ленинка-биле Могой суурларының экономиктиг болгаш социал төгүлдезинин дугайында» айтырыгны чугаалашкаш, тускай шиитпирни күлээп алган.

Улус депутаттарының район Советиниң күүсекчи комитединиң 1990 чылдың март 27-де хуралында «Ленинка суурнуң тудуушкумунуң чиигине планының дугайында» № 56 шиитпирни күлээп алган. Ол ёзугаар «Саян» совхозтун дирекциязы бо чылын ук суурга 200 бызаа кирер кажаанны, ийи-ийи аал чурттаар 5 бажынны ажыглаалга кирер ужурлут. Ол ышкаш клубту шуут чаартып септээр. Моом соңгаар чоорту ацаа 200 олуттуг клубту, 50 олуттуг уруглар садын, эмнелге пунктузун болгаш өске-даа объектилерни туаар.

РЕДАКЦИЯДАН: Ленинка суурнуң чурттакчыларының дилээн Бии-Хем райкүүском база «Саян» совхозтун дирекциязы-даа хамыы-биле өөренип көргеен эки-дир. Партиялыг кичээнгейлиг төвүүде кижи турун турар. Платформаа ынчаар айыткан. Ынчангаш чоннуң чөлүг дилеглериңе дыннаңгыр болуп ужурлут бис.

БОТТАРЫ ШИЛИП АЛГАН

Политиктиг өөредилгениң шынарын эжиждер, оон дээштиг чоруун болгаш ажылын чогумчудар талазы-биле СЭКП ТК-ның докторлуг удуртулга болдуруп, ол талазы-биле чаа аргаларны бистиң Бажың-Алаак суурунуң пропагандистери ажыглап турар эвес-ким.

Чижөөлөрге, Бажың Алаак ортумак школазында партия эге организациязы (секретарь Аизай-оол Монгуш) политөөредилгени чогаалыкчы өзү-биле эрттиреринче кичээлгейин чүүлдүрүп турар. Оон түкеннинде школада политөөредилгечыл бүрүзүнде докторлуг чоруп, оон киржиктилериниң саны көвүдеп, оны эрттирип, организастан турарларын аргамергежилиг бедип турар, а дыннакчыларның сонуургалы улгадып, кичээлдерге киржилгези идепкейжип келгей.

Партия эге организациязының чоокта чаа эткен хуралында школада политөөредилгениң түүнелин чугаалашкан.

Школаның директору Дашкол Ооржак ажылчыннарга политкичээлги боду эрттирип, кичээл бүрүзүн практиктиг түүлдер-биле холбап, сан-фактыларга даянып алгаш, диаграммаларны докторлуг ажыглап, лекцияларны ажык чугаа кылыр организастаарынче углап келгей. Ол бодунуң лекцияларына республиканың, районуң болгаш совхозтуң бөгүнгү амыдыралындан чижектерни киирип, бадыткап турар. Ылангыя амыдыралда чаа түүлдерже кичээнгейни углап, индивидуал хамаалар, лекция, шелөө, чер дугайында Хоойлуга гайгылыларны кылып, кичээлдерни солуп кылдыр белеткеп, эрттирип келгиний дыннакчылар чугаалап турар. Лекцияларга белеткеннирде, ол түүлге солуннар эвес, харын политиктиг болгаш чечен чугаалаларны бодуу-биле ажыглап турар. Оон түкеннинде кичээлдериң шынары эжиждер, ажылчыннарның бот-харысалгазы бедип, күш-ажылын сагылга-чуруму бижиглер, хөй-ниитиг ажылынга оларны киржилгези улам идепкейжип келгей. Ажылчыннар Галина Ооржак, Татьяна Донгак, Зоя Ондар, Елизавета Кара-Сал болгаш оон-даа өскелериң кичээлдерге белеткели багай эвес, олар — суурда үлегерлиг өскүлелериң эвлери.

Башкылар арасында политөөредилгени Лай-Сат Артына база эки удуртуп турар. Оон кичээлдери айтырыг-харыы, дискуссия база «тегерги стол» деврлиг эртип турарындан дыннакчылар аңаа доктаамал киржип, боттарының санаалыг солчуп, өмдыралчы чижектерни хөөн-биле ажыглап келгей. Башкылар Ирина Намжай, Оолак Сарыг-Хаа, Кертик-оол Ховалыг болгаш оондаа өскелериң белеткели эки, партийкартиовлар ажылынга доктаамал киржип турарлар.

Партия эге организациязынга политиктиг өөредилгеге «Бичиг иниттелиниң район онгаизациязы практиктиг дуза көргүспейн турарым дуралга демдеглээн. Кичээлдее үезинде чамдык темалар сайгарылгазынга бергедээшкиннер чаңгыс эвес удаа турулаан, ылангыя очулга талазы-биле.

Келир өөредилге чылында пропагандистер хуваалгазынга дыннакчылар боттары киржип, пропагандистеринң ажылынга үнелелги болгаш сүмелерни берип, оларны коллективтер боттары шилип алыр дугайында чугааны кылганы дыка чоотуг. Кедээ Совет, школа ажылчыннары боттарының пропагандистеринге Аиай-оол Монгуш биле Даш-оол Ооржакты, а башкылар — Лай-Сат Артынаның болгуни дилээн барымаалаалаш. Кызыл-оол Сарыг-Хааны сонгуп алганнар. Бо түүл ажык-чарлыг чоруктун болгаш демократияның база биз чижээ.

Александра МОНГУШ.
Бажың-Алаак суур.

КӨСКҮ АГИТАЦИЯНЫ ТЫВА ДЫЛГА КЫЛЗА

Тыва дыл дугайында эртем конференциязы эрткен соонда, эртемденнериңиң, он-оон бижиктилериниң материалдары солуниарга парлаттынганын сеткилдиң дойлуушкуну-биле сонуургап номчудум. Ол конференцияга мен база киришпиим. Аная мээн атымны база сойгалаткан. Төрүттүнгей шаралыг чаштың чырык чер-кырынга көзүлгей незинге эртине дээрзи чугажок. Ол хүн аалывыска Молорик деп уврарын инженер шайлааш, эрткен деп дыннаан мен. Аланелериң менээ шаннаан ады ол болган түве-дир.

Тыва дыл дугайында чугаа оолдар, кыстарга чаңгы дет чыжырт дяген. Түс-түс кижилер чугаа культуразын сагып эгелээнин өөрүүнүг. Чыгаланды болгаш Кызыл-Чыраа культура бажыңнарынга 250—300 ажыг ажылы чоонуп нияти хуралдарынга орус болгаш тыва дыл холуштурган сөстер дыннаал баан. Самагалдайның аныяктары хуралдарга, кая-даа хаймактан чугаалаарын шеглей берген, өөрүүнүг чорду.

Эрткен чылын Самагалдайның Культура бажыңынга хеөзжен чоонуп хуралынга «хайнак» сөстерни кыстар ажыглап турганы чугаалады. Чараш хеөзженнериң шырайынче көрүп олура, кыптыккан чоргааралым бок сөстерден өже бээр чорду. Чугаа культуразы кайдал?

— Даллын бир дугаар башкызы кымын?

— Аваазы —деп, эриг чымчак сөстү адаан бис. Дыл культуразын ажы-төлге аналар өөредип, кижизидип турар.

Районуң албан дылын кымнар чаартырыл? Албан черлериниң адрестери, кудумчуларда янзы-бүрү плакаттарны, самбырларны болгаш орус дылда албан бижиктерин кымнар чаартыр ужурлуул? Кажан төрээн дылывыска бижиир ужурдуг бис? Бо айтырыглар кижиин дүвүреп келир.

Эрткен чаа чыл Шагаазы орус шимелге-биле эрткен. Шагаанны кайы дылга чоруп көргүзери билдинмээн. Сонгулга кампаниязының көргүзүг материалдарын база орус дылда бижиишаан бис. А ораи кампаланың дугайында сөстерни болгаш өрт база орук шимчээшкин биезиг-ле орус сөстерде бакка-сокка бижип каан... Ол-ла бүгүнү төрээн дылывыска бижип каар болзувусса, чаштарга, аныяк болгаш улут кижилерге кижизидилгелиг болур деп бодаар мен. Оон тодаргай чижээ: районуң хереглекчилер иниттелиниң чамдык магазиниериниң иштики шимелдези ийи дылда көстүп келген. Хлеб садып ап тура-ла, хлебтин кайыын төрүттүгенин билип алыр-дыр. Чигир, каттан бүдүрген чемнерни чүге ийи дылга угаадып болбаазы?

Ол ышкаш районуң суурларында алгы-кештен кылган кышкы тоннарлыг, хөм ийиктерлиг, тыва бөрттерлиг оолдар, кыстар хөй-биле көстүп келгей. Час дүшкен, оолдар, кыстар национал хепсиниг көстүп келирге, аңаа кым өөрүвес боор. А көскү агитация черчерлерде орус дылда хеөзөр, көдээ черлерге тывалап бижизе каңдыг боор. Кудумчулар аттарын база чарыш, көрүштүг, хөөлер, угулаалар биле каастап кылза.

Моторн ТИРЧИН.
Радиоорганизатор.

«КҮШ-АЖЫЛДЫҢ ХООЧУНУ» МЕДАЛЬ-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

Улус ажыл-агыйынга хөй чылдарда ол сеткилдиг күш-ажылы үнелеп, мөгүнаанны демдеп кылдыр, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң өөрүүзүнден «Күш-ажылдың хоочуну» медаль-биле **шаннаары болза:**

КЫЗЫЛ ХООРАЙ

Агзамов Фогель Агзамович —«Тыва хамаалы тудуг» трестиң септелге-тудуг эргелелиниң чазаныкчызы.

Белокрылова Зоя Яковлевна — «Тувашвейобувьбыт» бүдүрүлге каттыжышкынының ажылчыны.

Белоусов Иван Ахиндимович —Тыва АССР-ниң Кадык камгалал министерствозунуң автобаазазында чолаачы.

Бирюков Валерий Георгиевич — № 15 ортумак школаның башкызы.

Бузина Людмила Васильевна — Тыва АССР-ниң Күрстрахование эргелелиниң улуг инспектору.

Вавилова Миляра Ивановна— № 15 ортумак школаның башкызы.

Гончаров Валерий Михайлович — «Каа-Хем» разрезтиң экскаватор машинисти.

Ганчарова Нинель Михайловна — «Каа-Хем» разрезтың кадр киллизинин начальныгы.

Горшкова Валентина Георгиевна— хоорайның харылзаа белдириниң ажылчыны.

Дулов Николай Александрович — № 2 чүүк автотранспорт бүдүрүлгезиниң чолаачызы.

Елисеева Любовь Федоровна — Тыва АССР-ниң Иштики херектер министерствозунуң поликлиниказының эпидемиологунуң дузалакчызы.

Иванов Виктор Алексеевич — Тыва АССР-ниң Садыг министерствозунуң чанында «Труд» күрүне-кооператив бүдүрүлгезинин бызаанчы-бетончузу.

Исакова Мария Дорофеевна — республиканың увуглар эмнелгезинин ажыл-агый сестразы.

Карааоол Оолчугаш Дүлүшович —Тыва АССР-ниң Күрстрахование эргелелиниң эт-херексел камгалал киллизинин улуг инспектору.

Картаников Клим Ефимович —«Тыва суг-мелиорация» каттыжышкынында автобаазаның бүдүрүлге начальныгы.

Кирьянова Елизавета Михайловна — № 3 чүүк автотранспорт бүдүрүлгезиниң инженери.

Красноперов Геннадий Петрович — хоорайның харылзаа белдириниң чолаачы.

Красноперова Галина Петровна — хоорайның харылзаа белдириниң недирилге киллизинин сорттакчызы.

Кривошеизова Алефтина Дмитриевна — «Тувашвейобувьбыт» каттыжышкынының улуг бухгалтери.

Куимов Александр Дмитриевич — «Кызыл» септелге-техниктиг бүдүрүлгениң диспетчери.

Кулумаева Анисья Ивановна — хоорайның харылзаа белдириниң почтачызы.

Лузянина Галина Ивановна — ССРЭ-ниң Курханды-ырылганын Тывада кол девискээр эргелелиниң склад эргелекчизи.

Лукьянова Наталья Константиновна— № 15 ортумак школаның башкызы.

Манзанова Фаина Тас-ооловна — № 2 ортумак школаның башкызы.

Монгуш Сургандай Тыныаарович — № 2 ортумак школаның кижизидикчизи.

Назимова Ирина Константиновна — көдээ ажыл-агый техникумунуң башкызы.

Небылицына Галина Прокопьевна — «Тыва суг-мелиорация» каттыжышкынының бүдүрүлге-техниктиг комплектация эргелелиниң бухгалтери.

Орлов Анатолий Дмитриевич — № 3 чүүк автотранспорт бүдүрүлгезиниң чолаачызы.

Павлов Сергей Васильевич — «Тыва суг-мелиорация» каттыжышкынының автобаазазында колонна начальныгы.

Пирогов Анатолий Иванович — «Тыва суг-мелиорация» каттыжышкынының автобаазазында чолаачы.

Плющенкова Надежда Семеновна — Тыва АССР-ниң Садыг министерствозунуң чанында «Труд» күрүне-кооперативиниң бүдүрүлгезинде оператор-таңчымыл.

Поморцев Александр Николаевич — Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында көдээ ажыл-агый албанының күрүне эргелелиниң башкарыкчы инженер-чер турузукчузу.

Потапов Юрий Прокопьевич — көдээ ажыл-агый техникумунуң башкызы.

Растворцев Петр Серафимович— «Кызыл» септелге-техниктиг бүдүрүлгениң электромеханикчызы.

Русина Линда Александровна— «Тувашвейобувьбыт» бүдүрүлге каттыжышкынының бижикчызы.

Рыбалов Василий Николаевич — Тыва АССР-ниң Кадык камгалал министерствозунуң автобаазазында чолаачы.

Сафрина Галина Сергеевна —ийиги чергениң курлавыр бүдүрүлге-белеткел конторазының директору.

Сафронов Алексей Иванович — № 2 чүүк автотранспорт бүдүрүлгезиниң чолаачызы.

Середкин Евгений Иванович — хоорайның харылзаа белдириниң почта үделге талазы-биле почтачызы.

Сергеева Зоя Ивановна — онкология диспансериниң ажыл-агый сестразы.

Скрипальщик Эдуард Александрович — «Тыва суг-мелиорация» каттыжышкынының тудуг-монтаж эргелелиниң өөрүмекчизи.

Смирнова Валентина Александровна — онкология диспансериниң лаборантызы.

Страшкова Галина Георгиевна — № 15 ортумак школаның башкызы.

Тутенко Нина Ивановна — «Каа-Хем» разрезтың ажылчыны.

Трофимов Владимир Александрович — «Каа-Хем» разрезтың котел машинисти.

Тюлюш Анастасия Донгаковна — хоорайның харылзаа белдириниң оператору.

Филиппов Александр Петрович — Тыва АССР-ниң Кадык камгалал министерствозунуң автобаазазының чолаачызы.

Фунтикова Надежда Георгиевна — көдээ ажыл-агый техникумунуң башкызы.

Хертек Равса Баазыровна— онкология диспансериниң санитарказы.

Хомушку Очур-оол Чажнович — хоорайның харылзаа белдириниң электромонтеру.

Худяков Василий Нестерович — пенсионер.

Цыганова Альбина Григорьевна — «Тувафоторазнобыт» бүдүрүлге каттыжышкынының № 1 парикмахерскаязының мастери.

Черемина Фаина Васильевна — Тыва АССР-ниң Иштики херектер министерствозунуң поликлиниказында эмчи сестразы.

Чеснова Нина Глебовна — «Тувашвейобувьбыт» бүдүрүлге каттыжышкынының бижикчызы.

Чымба Хертаан-оол Түлүшович—Тыва Агроүлүстүр эмнелелиниң «Могер» лабораториязының кол зоотехниги.

Шайдурова Лунда Александровна — «Кызыл» септелге-техниктиг бүдүрүлгениң инженери.

Ширина Нина Дмитриевна — онкология диспансериниң улуг эмчи сестразы.

(Уланчылыг).

ДАРЖАА Эрестол Даржааевич

Социалистиг Күш-ажылының Маадыры, эвилел чергениң персоналдыг пенсионери Эрестол Даржаевич Даржаа алдан тос хаалап бар чораан, 1990 чылының июнь 4-те мөчүгүп.

Э. Д. Даржаа 1921 чылын июльдың 25-те Тоджу районунда Аа-Тайга эвилелге төрүттүнгей. Бичиктиг-биле турганы калаанда, школа өөренгей. 1950 чылдан бээр «Совет Тыва» колхозка, «Совет Тыва» болгаш «Май 1» совхозтаарга ажылдап келгей. Ажылышке кежээ, даалыргай ажыл-херек дээш харымсалгалыг, ылыгылап ачы-уттуг болгаш өлүк-тывыш ажылының аргаларын эки шиңгээдип алган. Чыл санында эки көргүзүглерни өөрүп алгаш, ажыл-агыйының экономикалыг хөгжүдүрүнге улуг улуг-хуузун киирип чораан.

Бүгү-эвилелдің социалистиг чарыжынга чедип алган эки көргүзүглери база бодунга алган социалистиг хүлүүлгелерни доктаамал ажыр күүседи келгени дээш Э. Д. Даржаага 1966 чылда Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры атты тывыскан. 1982 чылда пенсияже үнгүже чедир күш-ажылга доктаамал эки көргүзүглерни чедип ап чораан. Э. Д. Даржаа ыраат өскүледен үнгей курнакчы кижилериң бирээзи, мөзү-шынар талазы-биле чаагай сеткилдиг кижи чораан. Ол аныяктарның доктаамал дагдыныкчы турган.

Э. Д. Даржаа республиканың хөй-ниитиг имидералының идепкейлиг кижизи чораан. Ол Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң ийиги чыныкының депутадынга, район болгаш көдээ Советтериниң депутадынга ыраак удаа соңгуткан.

Э. Д. Даржааның күш-ажылчы ачы-хавыязы белик күрүне шаннаалары-биле демдеглеттинген. Ол Ленин ордеи болгаш эзеп каш медальдар-биле шаннаткан.

Кайгамчык болгаш биче сеткилдиг кижи Эрестол Даржаевич Даржаның чыртыкылыг турасказы бистиң чүректе-ривиске кеззеде артып калыр.

Г. Ч. Ширшин, Ч.-Д. Б. Оюнар, Ш. Д. Ооржак, А. К. Кенчай, А. А. Мельников, Ш. П. Куулар, В. А. Оюн, Н. М. Суванди, С. Д. Киров, У. А. Бавуй-оол, Д. Д. Даваа, Й. П. Сафонов, В. О. Янчат, М. К. Менлуме, Т. Ч. Норбу, В. С. Дамдын-оол, Б. Ш. Серен, Ю. Ш. Күнчегеш, З. Б. Чаламба, С. Н. Салчак, В. В. Солуман, А. Д. Колев, С. Б. Дутур, А. Б. Монгуш, К. Б. Кушнаш.

АНЫЯК СПЕЦИАЛИСКЕ ХҮНДУТКЕЛ

Лира Болат-оол Буряттың кооперативтиг техникумунуң хлеб бышырар салбырын доосканы, төрээн Тывазынга ол талазы-биле технолог боор чедип келгей. Лира-биле кады ол техникумну доосканы дорт кижи Тес-Хем, Сүт-Хөл даан мыскаш өске-өске районнарже чорупкан, а ол бодуу Өөр районунга келгей.

Аныяк специалисти тус черниң кижилери чылым-биле утуп, хүлээп алган. Лираны райпо баштаар черни аалчылар бажыңында чурттаарын каан. Арга-дуржулга мөөнцеп алыры-биле ону амдыгында хлеб бышырыкчызы кылдыр хүлээп алган.

— Бисше келген аныяк специалист Лира Болат-оолга чурттаар бажыңны күстен бээр үндүрүп бээр бис—деп, салыг өргелевчизи Онгай-оол Кара-Монгуш чугаалаан.—Оон аалчылар бажыңында түр чурттап турар өртээн райпо төлеп турар.

— Мени ол хире хүндүлеп, үнелеп турар болганда, бүгү күжүмүү, аныяк назынымның шергизиин ажылымга бээр мен—деп, Лира бистин корреспондентивиске чугаалаан.

БИСТИҢ КОРР.

(Төнчүү. Эгези №№ 65, 68, 71, 74, 79, 80, 82, 83, 88, 90, 98, 99, 104, 107, 112, 113, 116, 123 «Шында»).

ЧОГУМ БААЖЫЗЫ ЧҮДЕЛ?

1938 чылда ТАР-га болган суд чорудулгазының төөгүзүнге хамаарыштыр

Партия Тыва обкомунуң база СЭКП ТК-ның чанында ПКК-ның адрезинге чагаазында Полат мынча деп бадыткан турар: «Ол үеде Тывага кеземче херээнин-даа, негелге херээнин-даа кодекстерни шуут чок турган, ынчангаш менээ кайы-бир кодекстиг ол бо түүлүн хажыткан дээр бурууладыышкын оналаары болдуумас... кижилер түгле революсчу медерелни удуртулга болдуруп ажылдап турган, ам бөгүнде оларны ол үеним революсчу хоойлу-дүрүмүн үрээн деп бурууладып турар» (арын 215).

А херек кырында 1938 чылын октябрь 13-те ТАР-ның Дээди судунуң Онза суд коллегиязы ТАР-ның Кеземче херээнин кодекзинин 10, 11, 12, 13 түүлдерин удуртулга болдургаш, дараазында кижилерни кеземчиниң дээди хемчээли-биле — адын шиидер деп (эт-хөренгизин хавырбышаан) шииткел үндүрген: Оюн Танчай Чырандай-оглу, 1893 чылда төрүттүнген, ТАР-ның Танды кожуунунуң Межегей суму чурттуг, тыва, тудуп хоругдаттырарының муриунда Тыва банкының баштаар чеонин даргазы; Сат Чурмит-Даржы Саны-Шири-оглу, 1894 чылда төрүттүнген, Чөөн-Хемчик кожуунунуң Хайыракан суму чурттуг, тыва, хоругдаттырар муриунда ТАР-ның Сайыттар Чөвүлелиниң даргазы; Адыг-Түлүш Хемчик-оол Олдукай-оглу, 1893 чылда төрүттүнген, Улуг-Хем кожуунунуң Ийи-Тал суму чурттуг, тыва, хоругдаттырар муриунда ТАР-ның Бичe Хуралының Президиумунуң даргазы; Кара-Сал Пирийлей Орума-оглу, 1905 чылда төрүттүнген, Чөөн-Хемчик кожуунунуң Хайыракан суму чурттуг, тыва, хоругдаттырар муриунда ТАР-ның Дээди судунуң суд күүсекчизи; Сат Лопсан Базыр-оол-оглу, 1908 чылда төрүттүнген, Чөөн-Хемчик кожуунунуң Хөндергей суму чурттуг, тыва, хоругдаттырар муриунда ТАР-ның садыг болгаш үлетпүр сайыды; Оюн Сенгиижик Тамчай-оглу, 1900 чылда төрүттүнген, Танды кожуунунуң Межегей суму чурттуг, тыва, 1932 чылдан 1936 чылга чедир күрүнеңнің шерег-политиктиг камгалал эргелелиниң начальныгы, хоругдаттырар муриунда ТАР-ның прокурорунуң орааларакчызы; Куулар Сунгаар-оол Тоонак-оглу, 1908 чылда төрүттүнген, Өөвүр кожуунунуң Солчур суму чурттуг, тыва, хоругдаттырар муриунда Москвага КУТВ-ка өөренип турган, Күжүгет Сарыг-Серен Араптай-оглу, 1902 чылда төрүттүнген, Барыын-Хемчик кожуунунуң Кызыл-Тайга суму чурттуг, тыва, 1933 чылга чедир АРШ-ның комиссар-командири чораан, хоругдаттырар муриунда Көк-Тейге хуу ажыл-агыйлыг чурттап орган; Ховалыг Тоткан Сонам-оглу, 1911 чылда төрүттүнген, Улуг-Хем кожуунунуң Ийи-Тал суму чурттуг, тыва, хоругдаттырар муриунда ТАР-ның Дээди судунуң суд күүсекчизи; Сат Лопсан Базыр-оол-оглу, 1908 чылда төрүттүнген, Чөөн-Хемчик кожуунунуң Хөндергей суму чурттуг, тыва, хоругдаттырар муриунда ТАР-ның садыг болгаш үлетпүр сайыды; Оюн Сенгиижик Тамчай-оглу, 1900 чылда төрүттүнген, Танды кожуунунуң Межегей суму чурттуг, тыва, 1932 чылдан 1936 чылга чедир күрүнеңнің шерег-политиктиг камгалал эргелелиниң начальныгы, хоругдаттырар муриунда ТАР-ның прокурорунуң орааларакчызы; Куулар Сунгаар-оол Тоонак-оглу, 1908 чылда төрүттүнген, Өөвүр кожуунунуң Солчур суму чурттуг, тыва, хоругдаттырар муриунда Москвага КУТВ-ка өөренип турган, Күжүгет Сарыг-Серен Араптай-оглу, 1902 чылда төрүттүнген, Барыын-Хемчик кожуунунуң Кызыл-Тайга суму чурттуг, тыва, 1933 чылга чедир АРШ-ның комиссар-командири чораан, хоругдаттырар муриунда Көк-Тейге хуу ажыл-агыйлыг чурттап орган; Ховалыг Тоткан Сонам-оглу, 1911 чылда төрүттүнген, Улуг-Хем кожуунунуң Ийи-Тал суму чурттуг, тыва, хоругдаттырар муриунда ТАР-ның күрүне типографиязының директору турган. Оларны адын каар кылыр шииткел чылдаагааны: Тыва Арат Республиканың дайзынары, троцкистер болгаш контрреволюсчулар Борисов, Карахан. Гэндэн болгаш өскелер-даа-биле харылзаа тудуп, 1932 чылда Чурмит-Даржының удуртулгазы-биле контрреволюстуг шпиончу, ораалакчы-террористи организацияны тургузуп, ТАР-ның Совет Эвилели-биле аны-дуңма харылзаазын үзер, арат массаларын национал-хосталгалыг революциянын үезинде чаалап алганы хосталгаларын болгаш эргелерин дужүрер, Японияның дузазы-биле ТАР-ны революсчу тургузуун, намын болгаш чазаан чепсектиг тура талыышкын аргазы-биле дужүр октаар ТАР-га феодал өзү-чуруму катап тургузар, ТАР-ны МАР, Хакасия, Ойрот-Алтай-биле чаңгыс күрүне кылдыр каттыштырган. Японияның колониязы кылдыр чагыртыр сорулганы салган турганнар. ТАР-ның Бичe Хуралының Президиумунуң шиитпири-биле Сарыг-Серенни болгаш Тоткашны алып шиидер шииткелди 8 чылга кара-бажыннаар кылдыр солаан.

Үстүнде айыттынганындан ангыла ол кижилерге буруу кылдыр ТАР-ның улус ажылагыйының бүгү ашырларынга хоралакчы болгаш удур күт-күүчү ажыл-чорудулганы шамнаан турган.

Чурмит-Даржыны болгаш Хемчик-оолду тудуп бажыннаарының муриунда-ла истелгенин эн каржы, хоойлу-дүрүнде көрүүнмээн аргаларын ажыглап турган, Пирийлей, Сунгаар-оол, Серен, Лопсан, Тоткан болгаш Сенгиижик олардан аап болаан херектерни үүлгеткен дугайында өскүлерни алган болгаш бурууларт бис деп албадал-биле билиндирген. Ынчангаш Чурмит-Даржыны болгаш өскелерин даа бурууладканы аас-биле болгаш бижимел-биле меге өскүлерге үндезилеттинген. Чурмит-Даржыга болгаш Хемчик-оолга тудуп хоругдаанны база меге бурууладыышкынны онаалганы, байысаакчыларның эттеп-эриндээри, кыжаныы таваржы көрбээни, дужүнге-даа кирбээни түүлдер болган болгаш олар адактын соонда шыдашпайн, «херектиг» өскүлү берип, меге бурууладыышкынны «шын» деп миннир ужурга таварышканнар. Оон түкеннинде олар бужар-бак өскүлдүн, нижизиг эвес дерзин аажылаашкынның аспаанда барганнар.

Хөй чылдар эрткенде төөгүлүг шынның болгаш арыг ак чоруктун шагы келгей. 1964 чылдың октябрь 3-те РСФСР-ниң Дээди Судунуң кеземче херектериниң талазы-биле суд коллегиязы (даргазы С. С. Вськин, кежигүннери Н. Д. Нацентова, А. М. Овчинникова) ССРЭ-ниң чингине прокурорунуң түннелин өзугаар херекти сайгарып көргеш, түннел-биле чөпшээрежип, РСФСР-ниң кеземче херээнин кодекзинин 389 чүүлүнге дүүштүр ТАР-ның Дээди Судунуң Онза суд коллегиязының С. С. Чурмит-Даржы, А.-Т. О. Хемчик-оол, О. Ч. Танчай, К. О. Пирийлей, С. Б. Лопсан, О. Т. Сенгиижик, К. Т. Сунгаар-оол, К. А. Серен, Х. С. Тоткан оларга хамаарыштыр 1938 чылын октябрь 13-теги шииткелин күш чок болдурган болгаш херекти РСФСР-ниң кеземче херектер кодекзинин 5 чүүлүнүн 1-ги шиктузун өзугаар соксатканы. Ынчалзажок агартыышкын эрге-хоойлуларның бот-бөттарынга дугжулеп, чедир шиитпирлеттиниңээ-ниидеи эчизинге чепээн, истелгенин таарыштыр мегелээн материалдары. Онза суд коллегиязының шиитпириниң үндезиннери күштүг боор артып, чажыт турган документилерни база төөгү материалдарын болга көрбейн турган шиичилекчилерге кол моонгак боор келгей.

Тывага контрреволюсчу шпиончу углут шпион-диверсиячы организация турган бе?

Документилерни сайгарып тулгаштырын көөрге, аваа-ла ханы: чок.

«30—40 чылдарда болгаш 50 чылдарның эгезинде боор турган репрессияларга таварышканнарга хамаарыштыр чөпүүг чорукту катап тургузар талазы-биле немелге хемчеглер дугайында» ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң 1989 чылын январь 16-дагы № 10036-XI Чарлыы:

«ТАР-га 30—40 чылларда болуп турган репрессиялар-биле холбашкан херектерге совет хоойлужудулганы күштүг кылдыр мепперелир дугайында» Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң 1989 чылдың ноябрь 3-те доктаалы;

«Антисоветти барыын үеелдиг троцкиечи блок» деп аттыг херек-биле 1938 чылда бурууладтырганнарга хамаарыштыр шииткелди ССРЭ-ниң Дээди судунуң 1988 чылдың февраль 4-те солааны;

ССРЭ-ниң Дээди судунуң Шериг коллегиязының РСФСР-ниң Кеземче кодекзинин 58-1а база 58-11 чүүлдери-биле С. А. Нацов-Шойжеловка хамаарыштыр кеземченин дээди хемчээн онаар дугайында 1941 чылдың июль 7-деги шииткелин ССРЭ-ниң Дээди судунуң Шериг коллегиязының 1956 чылдың ноябрь 30-де солааны болгаш ол херекти хем-херек үүлгедии чок болганы дээш соксатканы;

МАР-ның удуртукчу ажылдакчыларын, оон иштинде МАРН ТК-ның Чингине секретарь Лувсаншаравты, МАР-ның Сайыттар Чөвүлелиниң Даргазы Гэндэнни, Улуг Хурал Даргазы Доржомну, олар улусчу-революсчу чазакты дужүрер, ССРЭ-биле найыралчы харылзааларын үзер, Японияның чагырганының алаанга турар феодал күрүнени тургузар сорулганы салган контрреволюсчу сулчээчи организацияның кежигүннери боор турганы дээш оларга хамаарыштыр кеземченин дээди хемчээн ажыглаар дугайында ССРЭ-ниң Дээди судунуң Шериг коллегиязының 1941 чылдагы шииткелдерин ССРЭ-ниң Дээди судунуң Шериг коллегиязының 1956 чылдың ноябрь 30-де күш чок болдурганы;

ТАР-ның Дээди судунуң Онза суд коллегиязының 1938 чылдың октябрь 13-теги шииткелин ССРЭ-ниң Дээди судунуң кеземче херектериниң талазы-биле суд коллегиязының 1964 чылдың сентябрь 3-те күш чок болдурганы — бо бүгү документилер 1938 чылдагы Чурмит-Даржы, Танчайның болуулуг талазы-биле суд чорудуу өөгүлеп кылдынган материалдарга үндезилеген деп шлаптыг балыткаарынга, ТАР-га кандыг-даа ыныыт «контрреволюстуг, японизурак шпион-диверсиячы организация» турбаан деп чүвени шынзырынга үндезин боор турар.

ТҮННЕЛ

Араттарының хосталгалыг шимчээшкининге национал хосталга дээш демисел-биле аңгы дарлалынга удур демиселдиг чаңгыс аайы социал даяныр күш тыварынга ийи аңгы утшиглиг боор турган: күш-ажылчы арат массалар 60 маадырларының тура халыышкынының үезинден боттарының камгалал даянгыжын Россиядан дилеп, ынаар идегээр, а феодалдар боттарының тергиделин камгалап арттырарының аргазы кылдыр Чөөн чүктүн каргыс эрге-чагырганы-биле харылзааны быжыглаарында кылдыр көрүп турган.

Тыва улустуң национал дарлалдан өзулут хосталгазы болгаш бот-догуннаан күрүнеиниң тыптыры, ТАР-ның хамаарышпас чоруун быжыглаары, социализм тургузарының эгезин салып, социалистиг чаартыгналарның оруунче киреги — бо бүгү Улуг Октябрь-биле, ССРЭ, Коминтерн-биле холбашкан. ССРЭ-ге даянып турган араттарның ТАР-ны удуртаарынче болгаш Чөөн чүктүн каргыс күштери-биле харылзааларны катап тургузарынче чүткүдүп турган феодалдарга удур чидиг демисели Тываны национал болгаш социал депшилгенин оруунче бурунгаарладып чорув турган. Ынчангаш феодал аңгының удуртаары дээш демисел чорув турда, оон удурланыышкының базарынга XX үс чылдың барык 30 чылдарының эгезинге чедир арат революцияга күштү ажыглаары чайлаш чок, эргежок чугула, эрге-хоойлу ёзуулаар көрдүнген арга турган. Ынчалзажок революциялыг хөгжүдүлгенин чогуур үе-чадазы, онзагай байдалдары эртеңге күш ажыглаары удамчылап, ону революциялыг улам ханы, доктаамал шынары база тиилелгелериниң негелдези болур ажылчы чонуун организастаттынганы-биле солуваан.

Сталинчи онза хемчеглерни Тывага база кандыг-даа хамаарышкын чоокка ажыглап кирген, чүге дээрге «улустарның башкызының» болгаш баштыңчылының» теоретиктиг база политиктиг аймышкынары ТАР-ның эрге-чагырга тургузуумун, оон ажыл-чорудулгазының аргаларының болгаш кеварлеринин даяныр чүүлү апарган. Намның болгаш чаартыг удуртукчуларын, дипломаттарын, араттарын, оон мурнунда феодалдарның болгал-сагжыын база хеделишкиннерин дет, мичаар чажыт хайгаарап, шивишхиннээри Чурмит-Даржы, Танчай болгаш өскелериниң-даа херектерни өгүлдеп кылырынга база болган. Оларны шиповаазаны, хоралыг үүлгедишкиннер, революсчу чазакты дужүрер, феодалдының каган тургузар сорулганы салып турган деп шиинаан бурууладтаан. «Контрреволюсчуларның хеделишкиннери» хөй талалыг, хөй кижи киржиктилиг болур ужурлуг чүве болганда сулчээчи болукке төөгү-даа, географиядаа талазы-биле алырга, шыпап-ла, ындыг ышкаш болуурбиле чонуун аңгы-аңгы кезектеринин телелелекчилерин ынаар кирип шаннаан. 1938 чылын суд чорудуунун материалдарын шинчилеп көөрге, ынаа бурууладтырын турганнарга удур өскүлер, оларның албадал-биле билингени бар, а херек кырында оларның бурууларт үүгедиглериге, хөделишкиннериге кандыг-даа балыткал чок.

Шынныг чорук катап тургустунган. Ынчалзажок төөгүлүг шынны катап тургусканыңдан ашкы-ла-бөгүшуугаашкынны үндүрери, ону бөөдүн негээрининг иктыны кылдыр көөрү болдуумас. Төөгүнүң херечилерин ылаптыг чыгбышаан, бистен ырак аңаргын солуниин төөгүлүг шынын тургускушаан, бис ужур-дүрүм чок, кара туразында ажылдаашкынга таварышканнарга хүндүткелин катап тургузар, шынны салгалдарывыска арттырар ужурлуг бис, чүге дээрге кижилер частырыглардан, улус-чон болгуга таварышкан халаптан хөөнгидирер алыр.

Юрий АРАНЧЫН.
Төөгү эртемнериниң доктору.

1935 чылда тыртыырган бо чуракта ТАРН ТК-ның Политбюро кежигүннери болгаш ТАР чазааның чамдык удуртукчулары: (солагай талазынан оң талазынче) мурнунда олурарлар Ховалыг Базыр-Сат, Кара-Сал Пирийлей, ийиги олуругда Оюнар Байыр, Танов Седип-оол, Адыг-Түлүш Хемчик-оол (ак тыва тоонуг), Оюн Полат, Иргит Бадырраа, Гессен Шоома, Оюн Танчай, артыны олуругда Куулар Сунгаар-оол, Сонн Ойдуп, Сат Чурмит-Даржы, Кол Тока, Түлүш Товаринтай, Салчак Сүрүп.

Олардан 5 кижини — Кара-Сал Пирийлейни, Адыг-Түлүш Хемчик-оолду, Оюн Танчайны, Куулар Сунгаар-оолду, Сат Чурмит-Даржыны 1938 чылдың октябрь 16-да Онза судунуң шииткели-биле харыугда адып өлүргей. А ийи кижи—Оюнар Байыр биле Сонн Ойдуп 25 чылга шиитпиргеш, 60 чылдарга чедир Норильск лагерьге хөрээн эрттирип олурганнар. Өскелери (К. Тока болгаш Оюн Полаттың аңгыда) 50 чылдар үезинде удуртур ажылдарындан дужүртүүнер.

Чуруктуу О. Охемчик курархив фондузундан хөөлгелеп тыртыргаан.

Улусчу чогаадылганың фестивалы уламчылавышаан

ТИИЛЕКЧИЛЕР ИЛЕРЕЗЕ-ДАА...

Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи, игил-биле үдевишаан, кым-даа өттүнүп шыдавас хөмей-сыгыды-биле сураг-жаан, культураның хоочун ажылдакчызы чораан Ак-оол Кара-Салга турасхааткан тыва национал хөгжүм херексел-дери белеткен кылыр ураншеверлериниң болгаш күүседикчилериниң «Ак-оолдуң игили» көрүлдези Кызылда уран чүүл үчилищезиниң концерт залында эртken дыштанып хүннерде болуп эртken.

Залдың ханазында «Ак-оолдуң игили» деп бижээш, ат баштыг игилди чораан улуг чуруктуң алаанда Ак-оол Кара-Салдың диригге чорда тыртырган чуруун делгеп каан. Ол ышкаш оон чурттап, ажылдап чораан Чөөн-Хемчик районуң культура ажылдакчыларының фото-чуруктарының болгаш Ак-оолдуң ойнап чораан тыва хөгжүм херексел-дериниң делгелгези чыылганнарының сонуургалын хайыктырган. Ыида сураглыг бот-тыванныг артистиг Вьетнамга, Чехословакияга, Моолга, Югославияга болгаш Москва база Совет Эвилелиниң улуг хоорайларынга ойнап чораан үеларинде тыртырган чуруктар бар.

Улусчу чогаадылганың үшкү Бүтүн эвилел фестивалынга киришкен болуп эртken турар «Ак-оолдуң игили» көрүлдени Тыва АССР-ниң культура министрниң оралакчызы Л. М. Борисова ажыткаш, киржикчилерге чогаадыкчы чедишкиннерни күзээн. Ук көрүлдениң кол сорулгазы болза тыва национал хөгжүм херексел-дериниң кылыкчыларының мергежилиниң кайы хире өскенин түүнүп, аза күүседикчилерни шилип тывары болур. Ол ышкаш хөгжүм херексел-дериниң оркестрлериниң, ансамбльдериниң күүселделерин байыдары, ол талазы-биле сурталл ажылдарын калбартыры, ону кылыр база ойнаар аныяк-өскенни шилиири болур дээрзин Л. М. Борисова бодуңу чугаазынга айыткан.

Оон соонда уран-шеверлерге болгаш күүседикчилерге байыр чедирери-биле сцена кырынче сураглыг мастерлер болгаш күүседикчилер Бай-Тайгадан келген 77 харлыг Балгаа Күжүгет, Идамчап Хомушку болгаш Сүт-Хөлден Маржымал Ондар үнүп келгеш, киржикчи бүрүзүге чогаадыкчы ажылыштың хүзеп, чүве чугаалаанар. Оларга улаштыр Чөөн-Хемчик районуң бот-тывынгыр артистери барык 20 ажыг кижи тыва хөгжүм херексел-дерге, сызаанчы, игил, чадаган, дошпулуур, шанзы оларны үнүп ойнап үнүп келгеш, өскүлдени эгелээн. Ылангыы Чыраа-Бажы совхозтуң төлүн, Франциягa, Италияга, ГФР-ге болгаш өске-даа чуртларга уран талантызын баазалгаткан Эрес-оол Куулар, түүкей чоннаргa өзугаар ам АКШ-ныг, «Искра» совхозтуң механизатору Олег Куулар оларның хөгжүмге ойнаанын көрүүлер магадаан. Ол ышкаш Тере-Хая школазының башкызы Ирина Саттың «Бөрөмнылы» деп улустуң ырын чиллиг аялгалары» ансамбли үлеглеп-биле ырлаан, Василий Ары-Сединиң биле күүселдезин болгаш Ада эрт бот-тывынгыр артистиг бызаанчыга, игилге, чадаганга ойнаанын өскелерге өөренгилиг, ажыктыг болган.

Улуг-Хемдел келген Полина Кенден тыва улустуң «Чашпы-Хөй» деп ырынын бызаанчыга үдешкеш, чаргы болган. Ол ышкаш «Тыва», «Саян» «Аян» ансамбльдериниң тыва хөгжүм херексел-дериниге ойнарышаан, хөмүлеп-сыыртырын. Тыва АССР-ниң культурazының алдарлыг ажылдакчызы, Кызыл райондан келген бот-тывынгыр композитор Солаан Базыр-оолдуң орус, тыва аялгаларны лимбиге күүсеткенин, РСФСР-ниң болгаш Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи Александр Тавакайның моол игилге аялгаларын, композитор Саая Бүрбениң игилге аялгаларын ойнаанын көрүкчүлер көргүзүүлүг өөредилге кылдыр хүлээп алган.

Культура ажылының хоочуну Барын-Хемчиктен Александр Салчактың бызаанчыга «Ходупшайны», игилге «Узун хоюгну» күүседирин чугаалаап, ойнаанын көрүкчүлер онза сонуургаан. Ол ышкаш № 4 профтехучилищениң хөгжүм херексел-дериниң көргүзүү өөредиглиг болган. Оркестриниң үлеглези-биле ыраажы Вероника Чоду «Шем-Бажы» деп ырыны чедишкиниг күүседкен. Анчымаа Сонамның «Аъдым», «Хойжу сугта барыксаар мен», «Чыраа-Бора» деп ырыларын аялгаларын чадаганга күүсеткеин улуг үнелелли алган. Өвүр райондан келген алышкылар Николай, Валерий Монгуштар чадаганга, дошпулуурга, Герасим Куулар бызаанчыга тыва улустуң ырыларының аялгаларын бедик

лаларже дамчыдары чугула сорулга болуп турар. Ийи чыл болгаш ла мындыг көрүлде болуп келген. Ынчалза-даа тыва национал хөгжүм херексел-дери-даа, күүседикчилер-даа бар хиреде, буруңгаар делишилге чок, бо айтырыг чангыс черде таптавышаан. Оон мынай чамдык районларның төлөөлериниң сцена культурazының сагын билбеин база илерээн. Көрүлде эртип турда, чамдык организас чок ажылдарныд турганын жюри демдеглээн.

Үстүнде айыттынган четпестериниң дугайын жюри даргазы Алексей Панов, кежигүнерге — уран чүүл эртемиериниң кандидады Зоя Кыргыс, РСФСР-ниң болгаш Тыва АССР-ниң культурazының алдарлыг ажылдакчызы, чогаалчы Монгуш Кенин-Лопсан, культураның хоочуну Александр Салчак, чүрүкү конструктор Николай Самдан чугаалаарынга айыткан. Ол ышкаш чаладып келген уран чүүл талазы-биле эртемденнер ажыктыг, өөредиглиг арга-сүмелерин берген. Жюриниң секретары Татьяна Монгуш көрүлдениң түүнелиг чылганнарга дыңнаткан. «Ак-оолдуң игили» көрүлде-ниң түүнелинде бирге черлерни игилге, бызаанчыга Идамчап Хомушку, дошпулуурга Маржымал Ондар, лимбиге Василий Ары-Сеин, шелер-хомуска Балгаа Күжүгет, чадаганга Анчымаа Сонам, оркестрлерден «Тыва» ансамбль, № 4 профтехучилищениң коллективи алган, бирги черниң дипломнары, өртектиг белектер-биле шаннаткан. Ол ышкаш Александр Салчак, Владимир Херелаан, Кайгал-оол Ховалыг, Олег Куулар, Солаан Базыр-оол, Валерий Монгуш, Анатолий Куулар национал хөгжүм херексел-дериниг эки общал күүсеткеин дээш шаннаттарны алгылаан.

Улусчу чогаадылга болгаш культура-чырыдышкын ажылдарының эртем-методиктиг төвүнүң ажылдакчылары улусчу чогаадылганың үшкү Бүтүн-эвилел фестивалынга киришкеш бо чылдың март айдан бээр тыва улустуң ырыларының күүседикчилериниң «Декей-оо», улусчу төлдарының республика көрүлделерни организастаар эртирге. Бо ажылдар культура ажылдакчыларының болгаш бот-тывынгыр артистерниң эде тургустуунуушкун үеларинде ажылының үр-шинн тодарадыр турар. Ол ышкаш бо үдаада тыва хөгжүм херексел-дери хылыр уран-шеверлериниң болгаш күүседикчилериниң «Ак-оолдуң игили» көрүлде конкурузу база организастыг эртken деп санаан болур. Ынчалза-даа чамдык ажылларда «стоссгер» база тургулаан. Районнардан келгилиг кижилериниг удуур, дыштаныр черлериниг, чемнеер столоваязы, көрүлде эртирер черни безин дугуржуп алыры ыңдыг-ла белеп үнүп келгеш болгай. Тыва уран чүүлүнүң, хөгжүмүнүң, шиниң, бот-тывынгыр коллективтериниң ажылының ыңнарын бедидер сорулга-биле эртип турар көрүлделерни СЭКП обкомунуң Министрлер Чөвүлелиниң улуттукчуларының сонуургавайн турары амды үениң негелдезинге дүүшпейн турар.

Сарыг-оол КУУЛАР.

ЧУРУКТАРДА: «Ак-оолдуң игили» көрүлде үеринде.

Ондар ОХЕМЧИКТИН фотолары.

спорт

Июнь 3. Кызылда «Совет Тывазының 5 чылы» стадиони. Анаа ол стадионуң шаннадыг дээш тыва национал хүрешке маргылдаа болуп эртken. Орта 64 моге хүрешкен. Ол хүрештің бир солун үүлү — республикага сураглыг моге-лерден ангыда, ады шоолуг билдинмес аныяк мөгелериниң хүрешкени, оларның чараш, көрүштүг арга-ларны көргүскени, шалып болгаш кашпагай, дидим база соруктуг чоруун көрүкчүлерге бараалгатканы. Олар болза, Кызыл районуң Шамбалыг суурда өөреникчи Аяс Монгуш, Тес-Хемдеи Даш-оол Шимет, Владимир Хураган, Бии-Хемниң Сесерлиг суурда аныяк башкы Шолбан Ноинат, Монгуш-Тайгадан Станислав Сарыглар, Өвүрдеи Алексей Семис болгаш оондаа өскелер-дир. Ылангыы көрүкчүлер бо чылын школаны доозуп үнер Аяс Монгуштуң хүрежирин сонуургап, ол дээш «азарып» органкар. Ол черле чоп. Аяс барык бир чыл чартык бурунгаар улуг хүрештерге көстүп келген. Ол хүрештиң арга-ларын ахызы — республикада сураглыг моге Владимир Монгуштан өөренип ап чоруур. Бо удаада бистиң олуттарывыс кожа кылдыр таваржы берген. Дуңмазының адын моге салыкчылары адаатарга-ла, Владимир оон удурланыкчызы кайзыг кижиле, оон-биле канчаар хүрешче эвил дээрзин кыска, тода чугаалай каап, аңаа удур канчаар хүрежирин сүмелеп орду. Аяс далаш чок хүрешкен. Чүге дээрге, оон онаглары шыырак, дуржулгалыг мөгелер болгулаан. Ынчалза-даа Аяс бо удаада серемчилеңдиг, дидим хүрешкеш, Уран-оол Донгакты (Кызыл), Сергей Даидаины (Эрзин), Станислав Сарыгларны (Монгуш-Тайга), Василий Чазырны (Эрзин) октаваш, дөрт моге-ни аразынга арткан. А ынчан Бежендей Күжүгетке (Сүт-Хөл) таваржы бергеш, аңаа октаткан. Ынчангаш дөртү черни эзледи.

Аныяк моге Аяс Монгушту мактай бергенимде ужур бар. Бо маргылдааны көргеш көрүкчүлер эскерген боор. Чүвениң ужуру болза мындыг: сөөлгү хүрештерге бистер ийи алышкы — Владимир биле Аяс Монгуштарның үргүлчү-ле кады чоруурун эскерип турар бис. Ол эки-дир. Ону мактаар херек. Оон мынай Өвүрдеи Андрей, Алексей Семистериниң хүрежин чоокта чаа эрткен «Найырал» шаннадының маргылдаазының үеларинде көрүүвүс. Бо удаада Алексей бо хүрешке кириштп. Сүктер Шиметтиң (Тес-Хем) дуңмазы Даш-оолдуң, Иван болгаш Василий Хураганнарының дуңмазы Владимирни көрүкчүлер көргеш, бизбес кижилер таныып алган. Ол база солун ышканыыл. Бо аныяктар амдыызында бигай эвес хүрежин чоруурлар. Мээн бодалым-биле алырга, улуг хүрештерге кирижириге оларда арга-дуржулга ам-даа четпес хеирлиг-дир. Оон-биле чергелештир хүн бүрүүнүн кылымак, үрүктел чок белеткеле, күш-дамыр сайырадылгазы кончуг ажыктыг дээрзин база утпас херек.

Ам хүрешче дедир эглип келиив. Дөрт моге артында Аяс Монгуш Бежендей Күжүгетке (Сүт-Хөл) октатказ. А дөртку салыгда республикага, районнарга чангыс эвес удаа шүүлүп келген Алексей Хомушку (Чөөн-Хемчик) Эрзинин моге-зи Валерий Саннага октадынкан. А Валерий эзлеглиг салыгда Маадыр Монгушка октадынкаш, үшкү черни эзлээн.

МӨГЕЛЕРНИҢ ДУҢМАЛАРЫ

Сөөлгү салыгда Маадыр Монгуш (Чөөн-Хемчик) биле Бежендей Күжүгет (Сүт-Хөл) таварышкан. Олар бот-боттарын эки биличир. Ынчалза-даа бистин чамдык мөгелериивис ышкаш туттуунуп алгаш, оттажып чадаа, хей черге дерин төп турбадылар. Маңза Маадыр октаваш, шүүлүп үнду.

Ниитя түнеел кандыгыл? Кандыг бодалды, күзээшкинни илередип болурул? Бирээде, моон мурунда чылдарда тыва хүреш үеларинде көнгүс дыынавайн турганывыс Монгуш-Тайга, Каа-Хем, Бии-Хем, Танды районнарының төлөөлекчилериниң аттарының үнүп келгеин, ол районнардан аныяк мөгелериниң тыптып турары эки-дир, чедишкин-дир. А Улуг-Хем районуң мөгелери кайдал, чүге чогул? Ол багайдыр. Моңу районуң спорткомитетиниң адынга адрестеп каайн.

Ийиде, чарлаа дутайында. Спорттуң национал хевирлериге — хакас күреске, бурят барильдаага, тыва хүрешке эртken республика спартакиадаының тиилекчилерни ыанап турган, судья-информаторлар орус дылга чарлаа кылыр бээрге, көрүкчүлер адыш часкан, алгыржып эгелеп-дилер. Чамдыктары чарлаалды шуут-ла тыва дылга кылыры мөгей берилер. Ол чоптуг бе? Бир талазында шыдаа мөгеан. А ниитизи биле шуут-ла тыва дылга чарлаа кылыры — өске чонга хүндүткел эвес болгай. Ынчангаш чарлаалды орус, тыва дылга катай кылыры күзеннг-дир. Көрүкчүлер арагынга кандыгдаа национ кижилери олурып болгай. Бо таварылгада бистер шуут-ла хүндүткел чок апаар бис. Көрүкчүлер ону биле алза эки, хүндүлээнел конуварстун чаагай чанчылын хууда доскут сеткиливистен кудулаттазывысса кандыгыл?

Хүрешке бирги дөрт черни эзлээн мөгелерге тус-тус шаннаалдарны тыывыскан. Өвүр районуң мөгези Василий Чазыр эки эки девээни дээш тускай шаннаалдарга телептиг болган.

Шавгир-оол ДОРЖУ.

ЧУРУКТА: шүүлген моге Маадыр Монгуш, үжүүрлешкен Бежендей Күжүгет.

Радисвет ДОНГАКТЫҢ фотозу.

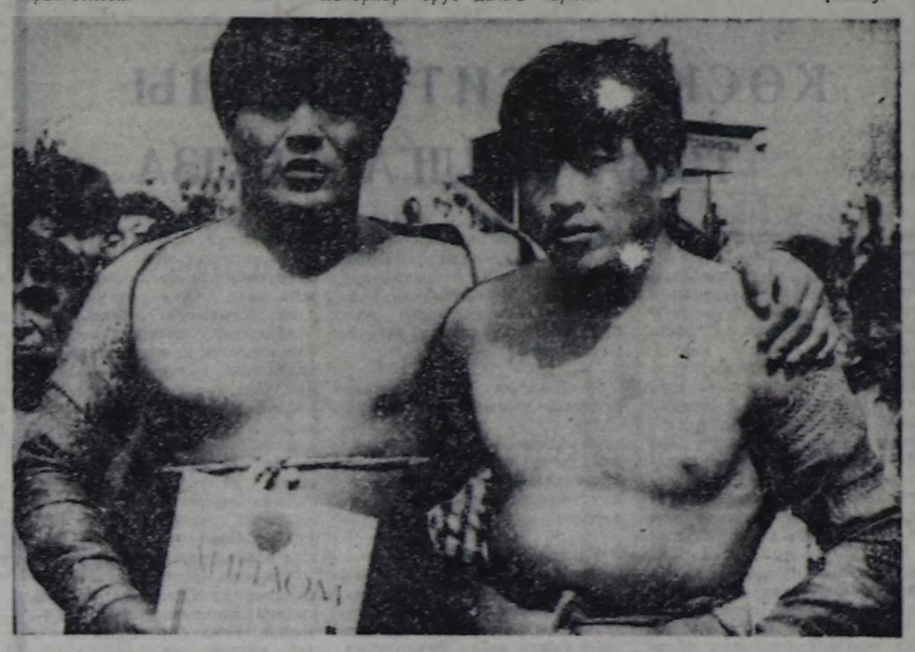

АЪТ ЧЫЛДЫҢ КИЧЗЭНДИРИГЛЕРИ

Ак аъттың чылы — 1990 чылда ол-бо чүүлдерге хамаарыштыр чамдык таймыбырлардан кылып корзеди.

Моол календарьда неделяның хүннери планеталар адыбиле адаттынган. Воскресеньени «Адыка» дээр, үн дээни ол. Ак аът чылының күчүтени —үн.

Сугар деп планета (Венера) бо чылын элээн ажыл-хереклерни бүдүреринге дузалыг. Садыглаарынга, харылзаалар тударынга, орудга киирип алырынга элээн таарымчалыг. Ак аът чылы байлакшылдың чылы. Оон-биле чергелештир бо чыл үн энергизының күштелириниң чылы. Ынчангаш чүрек-дамыр аарыглыг, пилертожилыг улус черге оваарымчалыг болза эки.

Час дургузунда, чайның башкы болгаш сөөлгү айында база кыштың сөөлгү айында хоочураан аарыг улус оваарымчалыг болуру чугула.

Пагшат деп сылдыс үнүп кээр үеде, июнь 7-ден 14-ке чедир, суглан оваартыныа эки. Ынчан сугнуң шынары баксыраар деп моолдар ынча дижир. Ынчан суг процедуралары кылбайн, эжинмес, хайындырбаан суг ишпес болза эки. Шагда ол үеде эм үүштер безин чыгбас турган. Чүге дээрге үүштер суг сиңирип алгаш, шынарын чидирер. Малчынар ол өйде малын шоолут суттарбастар.

Сентябрь 19-тан бир неделя дургузунда дээрге Риха сылдыс чырыыр. Оон суг аңаа арыглаңын эгелээр. Декабрь 22-не чедир хүннерде суг процедуралары элээн таарымчалыг.

Л. ТЭРБИШ.

«Монголия» журналдан.

телевидение

ИЮНЬ 6
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

6.30 120 минута. 8.35 Барымдаалыг фильм. 8.55 «Сценаның үнер үзүнер, артист». Елена Ласько. 9.20 «Хоорай кыдыында эмнелге». Уран-чечен фильм. 5-6 сериялары. 11.05 «Бо үш бүүрелдиг карта». Уран-чечен фильм. 12.30 —13.10 «Ye». 16.15 Мультфильм. 16.25 Уругларга фильм. «Электроникти уңуралдары». Уран-чечен фильм. 2-ги сериялы. 17.30 Уругларга дамчыдылга. 18.30 «Ye». 19.00 Шүүлүк чогаалының минуталары 19.05 «Хоорай кыдыында эмнелге». Уран-чечен фильм. 7-8 сериялары. 21.00 «Ye». 21.30 Коллаж. 21.35 Чугула интервью. 21.45 «Ийе, дээрги премьер-министр». Уран-чечен фильм. 2-ги фильм. 22.15 «Прага чазы-90». Телеочерк. 00.15 — 00.40 Медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 Эртенги гимнастика. 8.15 Уругларга фильм. «Чус биргиге». 1-ги сериялы. 9.25 Шаандакы болгаш амгы мырлар. 10.10 Барымдаалыг фильм. 10.50 Фильм-концерт. 11.30 Барымдаалыг фильм. 11.40 — 12.00 «Кучуве кызыгаары». Уран-чечен фильм. 2-ги фильм. 2-ги сериялы.

КЫЗЫЛДАН

17.00 «Музейлер залдарында». Чурукку Д. Дугаровтуң чогаалыкчы ажылыкын дугайында. 18.00 Чугула интервью. 18.15 Медээлер. 18.20 «Тыва черде». «Хамаатыларны пенсия-биле хандырарының дугайында хоойлуу». «Июнь 10 — Чиик үлегтер ажылдакчыларының күнү». Делегей байдалының дугайында беседа. Медээлер.

МОСКВАДАН

19.00—00.30 Информастыг программа. Часпарда (20.00) — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». Куулаврда: барымдаалыг фильм.

ҮШКҮ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

17.00 Чиик атлетика. Делегей чарыылдазы. Италиядан дамчыдылга. 17.40 Ф. [illegible] ниитиг ыры чогаалдары. 18.00 Теннис. Франциядан дамчыдылга. 18.30 — 19.00 «Ye».

КИНО

ИЮНЬ 6-ДА

«НАЙЫРАЛ»: «Лошади в океане» 9.30, 11.30, 13.30, 15.30, 17.30, 19.30 шактарда.

Видеозал: «Командо» 10.00, 12.00, 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Чук и Гек» 9.00, 12.20, «Как вас теперь называть» 10.20, 13.40, «Под принуждением» 15.40, 19.30, «Дерево, распустившее почки осенью» 17.40 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Хроника сатаны-младшего» 14.00, «Сальвадор» 16.40, 19.20 шактарда.

«ЛЕТНИЙ»: «Авария» — дочь мента» 14.00, 16.00, 18.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Атлантик-сити» 14.30, 16.20, 18.10, 20.00 шактарда.

Билеттерни филармонияның кассазында садыг турар. Коллективтиг чагыгларны аңаа боду-биле болгаш счёт-биле хүлээп ап турар.

Айтырыг салып, даразында телефоннарже болган болур: 2-55-19 2-55-69.

ӨӨРЕНИРИН КҮЗЭЭННЕРГЕ

1990—1991 өөредилге чылында Иркутскиниң учёт-кредит техникумунуң хүндүскү болгаш бот-өөредилгелиг салбырларынга «ССРЭ-ниң Аңаалга банкызының учёт» мергежилге сургуулдар хүлээп ап турарын республиканың Аңаалга банкызының эргелели дыныалып тур.

Ортумак школа доосканнарны хүлээп алыр. Өөренирининг хуусаазы бир чыл 8 ай. Өөренип кирелер даразында экзаменнерни дужаар: орус дыл болгаш литература — сочинение, математика — аас-биле. Экзаменнерни бо чыдың августтың 1-ден 10-ге чедир Кызылга хүлээп алыр.

Даразында документилерни дужаар: тускай девирге бижээн биллириишкин, ортумак эртеминиң дугайында документ (бодуу-биле), күш-ажыл дептериниң ушта бижиилге, ону таңма базып шыызыктырган болур, 3×4 см. хемчээлдиг дөрт фото-чурук, паспорт, өөредилгеже чоруткан бижик, № 086У майыктың медицина шыызылгазы, өг-буле дугайында хереченелдиг хоолгазы.

Документилерни бо чыдың июль 10-га чедир даразында адресте хүлээп алыр: Кызыл хоорай, Кочетов кудумчузу 31. Ийги къатта кадрлар киллизи 14 шактан 17 шакка чедир хүлээп алыр. Телефон № 2-22-25.

Тываның көлээ ажыл-агый техникуму 1990-1991 өөредилге чылында хүндүскү салбырынга 10 класс доосканнарны 2-ги курска даразында мергежилдерге немелде сургуулдар кылыр хүлээп алырын чарлаап тур: «Көдээ ажыл-агыйны электрижидери болгаш автоматчылары», «Көдээ ажыл-агыйны механизаттары».

Өөренип кирерни күзээнге даразында эртемнерге шыгаалдарны дужаар: литературага (чогаалыг), математикага (аас-биле).

Биллириишкиннерге даразында документилерни кожар.

1. Эртеминиң дугайында документ (бодуу).
2. Совхозтан чоруткан бижик.
3. № 086 майык бугаар эмчи шыызылгазы.
4. Характеристика.
5. Чурттап турар черинден шыызылга.
6. Ажылдап турар черинден шыызылга.
7. Күш-ажыл дептеринден ушта бижиилге.
8. 3×4 демнелдиг 6 фото-чурук.

Хүндүскү салбырга киирер-дер июль 15-тен июль 30-ге чедир киреринге шылгалдаалары дужаар.

Келир адреси: Кызыл хоорай, Дружба кудумчузу, 2а, телефон: 3-25-53.

СЭКП Тоожу райкому, райхүүсүн болгаш агроулетчүр каттыжышкынының район чевүлели Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, эвилел чергениң персоналыг пенсионери

Эрестов Даржаевич ДАРЖААНЫҢ

уезинин дыныалышкын, оон дергүл-тереллериге болгаш чоок кижилериге ханы кажыдалын илерт-дедип тур.

Чөөн-Хемчик районуң культура киллизи Тыва АССР-ниң культурazының алдарлыг ажылдакчызы, республиканың уран чүүлүнүң хоочуну

Константин Чулаумович ДАМДЫНЫҢ

ут варазы, мергежилге ыныалышкын, оон дергүл-тереллериге болгаш чоок кижилериге ханы кажыдалын илерт-дедип тур.

(Солунуң даразында номери июнь 8-те үнер).

667000. Кызыл хоорай, Красноармейская, 100

Индекс 54241

Редактор
В. Ф. ЧАДАМБА

ТЕЛЕФОННАРЫ ● редактор — 3-43-34 ● оралакчылары — 3-33-91, 3-34-17 ● приемная — 3-34-26 ● карыысалгалыг секретарь — 3-34-92 ● оралакчылары — 3-45-93 Кылдистер ● партийни аммыдыл — 3-36-82, 3-36-25 идеология — 3-34-57 ● совет тургузут — 3-34-98, 3-41-23 ● үлеглөр — 3-34-49, 3-36-73 ● агроулетүр — 3-41-16 ● культура — 3-39-15 ● информация — 3-37-11 ● эгеза кылдыын — 3-39-03, 3-34-39 ● очулга — 3-34-84 корректорлар — 3-37-11 ● чадурукчулер — 2-27-41 ● солун кедбейн Зарганда — 2-32-75 ● бухгалтерия — 3-43-41.

Чылда 300 катап үнер
Хемчеяя 2 парлалга амазы

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер. полиграфия болгаш ном садыының керектериниң талазы-биле күүрүе комитетиниң типографиязы. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 1.

Тиражы 28000 экз. Чагыг № 428. ТС — 00804.